

I

DEN NORSKE SO.

1584.

NORSKE MAGASIN II

OCR – LENVIK MUSEUM 2008.

DEN NORSKE SO.

Nærværende skrift, hvis original maa ansees tabt, forefinnes nu i 9 gjenparter,¹ hvoraf de fleste ere uden titelblad og ingen ældre end 1600. Den ældste udgjør 220 sider og indeholdes i Arn. Magn. 4to 897. Paa bindet er skrevet: «Dene bog hør mig Lisbet Bryske² till med rette, og blev mig giuen af Hans Glad, laumand³ i Bergen, 1622. Lisbet Bryske, egen Haand». Titelbladet er saa lydende: «Die Nordtsche⁴ Saw. Luc. am 21. Es werden Zeichen geschehen an den sunnen, maen, sternen vndt Planeten, vndt auf Erden wirt den Leitten Bange seinn». Derefter kommer følgende vers:

Ich bin unt heis die Nordtsche Saw,
Hab ein Haut, wie ein schöne Fraw.
Mit mir bolieren edel und unedel Leut,
Darzu aller Nationen Kauffleut.
Ich fres, scheis, spey, leg mich nieder,

1) Nemlig i de fem haandskrifter, som nævnes i N. Magas. I. 515 note 2: Arn. Magn. 4to 889, Kbhvns. Univ. Bibl. Additam. 4to 271, kgl. Bibl. Kallske Saml. 4to 591, ny Saml. 4to 1544, kvarten i Berg. Museum og den i Beckers Museum omtalte; endvidere i Arn. Magn. 4to 895 (med pennetegning af Soen) og 4to 897 samt i kgl. Bibl. gammel Saml. 4to 2836 (med koloreret tegning af Soen paa titelbladet). Ifølge Suhms (ældre) Saml. til Danske Hist. II. Iste hefte s. 1 var der ogsaa en gjenpart i Arn. Magn. 4to 896, men dette exemplar er senere forsvundet.

2) Se Danske Magas. II. 192 og Norske Stiftelser III. 564.

3) lagmand.

4) Jfr. Saml. t. d. N. F. Sprog o. Hist. II. 404.

Steh auf, und begin es wieder.
 Ich hab Ohren wie Affen-Ohren,
 Thu oft vom Jüngsten Tage hören,
 Wie Gott das böse wirdt straffen,
 Ich achte es soviel als die Affen.
 Bin also sehenden Augen blind,
 Hab eine Nase als andere Menschen Kint,
 Denne will ich kein Gestanck schmecken,
 Bis ich Gottes Zorn thu erwecken.
 So ist doch Schweine-Fleisch mein Leib,
 Ein Saw noch wie zuvor ich bleib».

Denne gjenpart synes at staa originalen nærmest, men er forresten saa utydeligt skreven, at den paa flere steder ej kan forstaaes uden ved at sammenholdes med yngre gjenparter.

Skriftet har tilforn været gjengivet af Sandvig i Suhms (ældre) Saml til Danske Hist. II., 1ste hefte, men ikke saaledes, at man kan være aldeles fornøjet dermed. Dog kan der neppe være tale om nogen anden fremgangsmaade ved udgivelsen, end den, Sandvig har brugt, nemlig kun at gjengive bogen i uddrag og paa modersmaalet. Thi dels indeholder den en hel del almindelige og vidtløftige gudelige betragtninger, som ikke ere trykning verd, og dels er sproget forskjelligt i de forskjellige gjenparter, endog i samme afskrift, da det bevæger sig mellem en slags Plattydsk og Højtjydsk, hvortil kommer, at retskrivningen er meget unøjagtig, som vil sees af de nedenfor hist og her anførte smaastykker. I nærværende uddrag har jeg medtaget, hvad der kan give en klar forestilling om skriftets hele aand og tone, og alt hvad der i mindste maade frembyder historisk interesse, ligesom oversættelsen er holdt originalen saa nær som muligt. Herved er den ovennævnte gjenpart i Arn. Magn. 4to 497 lagt til grunn, og hvor afvigelser findes i de andre gjenparter, er det merket i noten.

Man vil strax se, at skriftet maa være forfattet efter 27 Febr. 1582 (se s. 49), men før Fredrik den andens død, 4 April 1588. Undersøger man bogen nøjere, bliver det sansynligt, at dens nedskrivning faller før 1586 (s. 8, note 8) eller i 1584 kort efter den Hansedag, som holdtes i Lybek dette aar (s. 28). Dette stemmer ogsaa med, hvad forfatteren siger s. 23, at Hanserforbundet omtrent for 30 aar siden (1554) var skilt ad, og ligeledes med,

at der, da han nedskrev sin bog, var hengaaet, som det synes (s. 43), 15 aar siden oldermanden Temme Lüning døde (15 Febr. 1569).

Som kilder nævner forfatteren Olaus Magnus (s. 11) Hamborgs krønike (s. 21) og Bergens Fundats (s. 24). At han ogsaa har kjent Absalon Pederssøns Kapitelsbog, bliver paa flere steder sansynligt, dog ej sikkert, da han ogsaa af omtale kunde have hørt, hvad han saaledes fortæller om den forgangne tid i Bergen.

Forfatteren maa, som det vil sees, have været en studeret mand. Ifølge hans egne ytringer (s. 8) havde han nogen tid, som det synes 4, 5 aar, (s. 37) opholdt sig i Bergen, hvor han var skolelærer eller gav undervisning. Han var der endnu i Juli 1578 (s. 33), men i alle, fall efter 1580 boede han i Tydskland, hvor han var modist og talte med flere fra Bergen, blandt andre Axel Fredrikssøn, om det himmelsyn, som havde vist sig i Norge 20 Januar 1581. Hvor i Tydskland han opholdt sig, nævner han ikke, men det maa rimeligvis nærmest have været i Lybek. Dette kan slutes dels af, at han udregner (s. 27) Norske penge i Lybsk mynt, dels at han af eget øjesyn (s. 21) kjenner Alexander Soltwedels ligsten i Mariekirken sammesteds, og dels deraf, at han, som det synes, var nærværende ved den Hansedag, som blev holdt i Lybek 1584.

I fortalen til 2den del af ovennævnte Samlinger siger Suhm, at skriftet «rimeligen er skrevet af en vis Sabinus, Melanchtons dattersøn, som efter Holbergs Danske Hist. II. p. 508 blev halshuggen i Kjøbenhavn, fordi han havde indgivet til kongen et fornærmeligt skrift imod adelen. Resen kaller ham ved denne lejlighed uretteligen Cabinus. Mine grunne, hvorfor jeg holder ham for at have været forfatter af den Norske So, ere disse: 1) Sabinus var en fød Tydsker, denne forfatter ogsaa; 2) Sabinus havde et brennende had mod adelen, denne ogsaa; 3) Sabinus blev halshuggen 1585, denne har intet efter 1583 . . .; 4) Sabinus har udentvil opholdt sig en tid lang i de Danske stater, siden han skrev om deres forfatning, og i Kjøbenhavn var det ikke, thi did kom han efter Resen i Fr. II's Hist. p. 343 eller rettere efter dem, Resen har sammendragen den af, og strax overgav han sit skrift om adelen; og denne auktor var efter eget sigende bosiddende i Bergen, saa det alene staa tilbage, om Sabinus virkeligen har boet i Bergen og været der Tydsk modist, som jeg forklarer ved kontor, men hvorom jeg ingen underretning har kunnet faa fra

Bergen». Disse ytringer indeholde sansynlig, efter hvad ovenfor er paavist, den urigtighed, at den Norske So ej skal have noget efter aaret 1583; desuden var det ikke i Bergen, men i Tydskland, forfatteren var modist, et ord, som neppe heller kan forklares som anført. Hovedsagen er dog, at Suhms grunne for hans formodning i sig selv have meget liden vægt og tildels endog staa i strid med, hvad han siger i begyndelsen. Thi selv om Sabinus's skrift ej, hvad der dog er rimeligt, blev tilintetgjort, saa angik det jo Danmark, medens den Norske So kun bar Norge for øje, og der er ingen ytring i dette skrift, som lader formode, at det er blevet overrakt kongen; tvertimod siger forfatteren i de indledende ord, at han nærmest havde skrevet det for sine venner og disciple i Bergen.

Om skriftet selv siger Sandvig paa anførte sted s. 2, at det «indeholder mange gode bemærkninger om Norges tilstand ved slutningen af kong Fredrik den andens regering, men derhos mange overdrevne beskyldninger og slige fortællinger, som man ej uden efter nøjeste prøve bør feste tro til. Skrivemaaden er saadan, som man kunde vænte den af en saa hidsig, uforstandig, grov orthodox mand, som forfatteren især i den anden dels første kapitel viser sig at være, da dette hele kapitel har stor lighed med et skandskrift, og er der end nogle sanheder deri, ere de vist anseede med et forstørrelsesglas». Herved kan det være nok at bemærke, at forfatteren vistnok maler med sin tids sterke farver, men naar man gjennemlæser Absalon Pederssøns Kapitelsbog, faar man dog indtryk af, at tilstanden i Norge og navnlig i Bergen under Fredrik den andens regering ej var stort bedre, end den fremstilles af vor forfatter. Desuden, paa de steder, hvor det er muligt at kontrollere hans beretninger, synes disse i hovedsagen at være rigtige, og der er saaledes nogen grunn til at tro, at dette ogsaa er tilfellet i andre stykker. Stor skade er det imidlertid, at det oprindelige haandskrift er gaaet tabt, da vi ellers vilde have kunnet tyde de chifre, hvormed forfatteren som oftest betegner navnene paa de personer, som tilsigtes.

«TIL DEN KRISTELIGE LÆSER
EN KORT BERETNING.

Kristelige kjære! der gives nu omstunder mange uforstandige ugudelige mennesker, allevegne hundrede mod en gudfrygtig, som ikke have nogen agtelse eller eftertanke for gud den almeftiges undertegn, men slaa dem som ringe hen i vejr og vind, og især i den sidste tid, da verden kommer til valet,¹ tør frit og aabenbart sige: lad presterne præke, astronomer og stjerne-kigere se efter behag, hvad de vil, de have penge derfor; ja de sige hist og her: man maa ogsaa have landløgnere og fantaster, som de kalle hine; ja endnu mere, de foragte, som Pharao i Ægypten, de tegn, som de se med egne øjne, og mene at de ske af slumpetræf² eller [uden at bebude nogen fare,³ og ere med seende øjne blinde. Uden tvil ville mange af dem, som lære dette mit arbeide at kjenne, og især de, hvem jeg siger den pure sanhed, udbryde: hvorledes tør han understaa sig at skrive om saadanne ting, han tror maaske derved at vinne anseelse eller at faa stor ros; det var bedre, at han varetog sine forretninger;⁴ der er her i landet nok af lærde folk, som forstaa saadant bedre end han. Det er sant, men hvad vil det sige? Desværre er ord-sproget, gud bedre os, altfor sant: jo flere hyrder, desto daarli-

1) aufs valet komme, det vil sige: er sin ende nær.

2) wanschichten.

3) sonst ohne geferde.

4) a m t.

gere gaar det med vogtningen. De tie stille dertil og blive saaledes lige de stumme hunde, og gjøre sig derved delagtige i deres synder. 1) Hvad der har bevæget og drevet mig til dette arbejde er, at jeg, efterat gud den almegtige har forordnet mig til en uverdige Tydsk modist¹, anser mig efter min stands medfør pligtig til at gjøre saadant bekjent og aabenbart for mine disciple og skolebørn, hvoraf en del for nærværende tid ere store (voxne) og fødte der². 2) Min conscientia driver mig, formedelst den store uforskyldte godhed, som især er mig vederfaret af hine mine gode slegtninger og venner i Bergen, til at vise mig taknemmelig derfor. 3) Og tilsidst for at fremkalle skræk hos den almindelige hob, herr Omnes, som ikke forstaar det bedre og mener, at det er skeet uden fare.

Gud ved, at jeg blev i hjertet forskrækket, da jeg erfarede den frygtelige tidning, at gud havde hjemsøgt staden Bergen med ild³. Thi da jeg først fik se det neden⁴ beskrevne undertegn paa tryk,⁵ blev jeg i sanhed i mit hjerte højlig bekymret og underholdt mig oftere derom med de folk, som kom derfra,⁶ hvorom især den agtverdige⁷ Axel Fridag,⁸ lagmand i Bergen,

- 1) Kallske Saml. 4to 591 har, meningsløst: zu einer teudischen Neudiscent. — Modister kaldes, ifølge Otte's archæolog. Wörterbuch, de skrivemestere efter 1450, især i Nürnberg, som prydede sin skrift med alskens snurrigheder.
- 2) alda, det vil vel sige i Bergen.
- 3) 14 Febr. 1582, se 3die dels kap. III.
- 4) nemlig i 2den dels kap. IV. og V.
- 5) getrucket, jfr. sammesteds s. 41.
- 6) fra Bergen (?) 7) ehrenfeste.
- 8) Om ham se N. Mag. I. paa registeret. Han maa være død kort før 25 Juni 1585; thi paa den herredag i Bergen, som begynte da og sluttede 9 Juli næstefter, sad Paul Heljesson i lagmands sted. I et brev, udstedt paa samme herredag 5 Juli, sige kommissærerne, at da Axel Fredriksson «nogen tid siden forleden er død», og de

og mange andre fornemme folk kan give mig vidnesbyrd, at jeg paa en tid, da branden endnu ikke havde fundet sted, allerede havde merket den, som om den var skeet. Men eftersom de, hvem det tilkommer mere end mig at spekulere derover, have været efterladne og epikuriske¹ derved, har jeg af ovenskrevne aarsager ikke kunnet undlade at lægge for dagen mit *judicium cum circumstantiis*, efter min enfoldighed noget dunkelt. Men grunden til, at jeg paa nogle steder har talt noget dunkelt og brugt forborgne skrifttegn,² er, at jeg frygtede for, at jeg [ellers] vilde faa verdens bedste løn eller at det vilde gaa mig som det gik en filosof; ³ da kongen bad ham prognostificere sig den død, han vilde faa, svarede han: du konge skal blive stukken ihjel. Hemmelig vred herover, men uden at lade sig merke, spurte kongen videre: hvad skal da vederfares dig?, hvorpaa han svarede: jeg skal drukne i en stor vandflom. Kongen søgte derpaa en anledning, og lod astronomen halshugge og begrave, idet han sagde: nu er hans prognostification en løgn. Ikke længe efter tildrog det sig, at der indtraf en stor vandflom, som opskyllede den dødes legeme og hoved af graven, og kongen blev snart derefter stukken ihjel af sin egen tjener; og saaledes blev filoso-

have faaet kongens fullmagt til at af- og indsætte lagmænd, saa have de efter Hans Lindenows (høvedsmand paa Bergenhus) og andre gode mænds betænkende sat Paul Heljessøn til Bergens og Gulathings lagmand, dog at han med det første skulde begive sig til kongen og aflægge sin lagmandsed. Edvardssøn i sin Bergens Beskrivelse siger, at Paul Heljessøn allerede 16 Juni 1585 blev indsat til lagmand istedenfor den afdøde Axel Fredrikssøn; hvis dette er rigtigt, maa det kun foreløbig være gjort af Bergens lensherre.

- 1) Denne forfatterens skrivemaade har jeg beholdt, istedenfor epikureisk.
- 2) eller chiffre, se nedenfor 2den del kap. I. og følgende.
- 3) Hvem han her sigter til, vides ikke.

fens ord sant. Hermed beder jeg om, at dette mit arbeide maa blive optaget i en god mening og i nødsfall forsvaret mod Epikurerne. Saadant skal jeg af min yderste formue beflitte mig paa at belønne efter fortjeneste; giver Eder hermed i guds varetægt og ønsker Eder et langt liv.

For at jeg kan komme til mit forehavende og med guds hjælp gjøre en begyndelse, og for at den enfoldige desto bedre og lettere kan forstaa det og tage det til hjerte, maa jeg forklare dette noget vidtløftigere med alle omstændigheder, og vil derfor dele denne bog i tre dele eller hovedstykker, nemlig: 1) den første del skal være en allegori, det er en lignelse om det hele land Norge, hvori dets lejlighed og indvaanere, deres art, seder, handel og vandel skal afmales og beskrives; 2) den anden del skal være et judicium eller en udtydning af det skrækkelige tegn, som gud viste enhver ved klar middag aar 1580* den 20de Januar mellem 10 og 11; 3) den tredje del skal være et eksempel, en exsecution, som gud den almegtige vilde sende over landet og endelig har besluttet».

FÖRSTE DEL.

Her fremsættes denne allegori: «En rig husfader har en husholder, hvem han har anbefalet en hønse kurv, som staar i et mørkt kammer og hvori der er en utallig mængde høns, nemlig store sorte haner, smaa sorte haner, hvide haner, røde haner, brogede haner, smaa magre haner, store fede kapuner, smaa kapuner, store sorte høns, smaa sorte høns, hvide høns og brogede af alle slags farver blandt hverandre, smaa tamme og endel ville kyllinger, som han har befalet sine tjenere at forsørge med mad og drikke».

Kap. I forklarer den rige husfader om gud.

Kap. II. Med husholderen menes kongen af Danmark

*) maa vel være 1581, se 2den dels kap. III.

og Norge, som gjøres opmerksom paa, at han ikke bør stole formeget paa sine tjenere, rigsraaderne, lensherrerne og fogderne, men for at se dem paa fingrene, af og til besøge landet, da herrens øje ifølge ordsproget gjør kvæget fedt; og naar han «da kappede halsen af nogle ville haner og høns, som ere uduelige og ingen egg lægge, vilde de andre trives bedre. Det er tyndet, som husholderen formeget stoler paa, især i disse sidste tider, da de i sine hjerters begjering ere saa forblindede af verdslig lyst, at de ikke agte paa de fattige høns».

Kap. III beskriver først hønsekurven, hvorved forstaaes Norge. «Her at repetere beskrivelsen over Norges land med alle dets omstændigheder, som skove, villnisser, grenser, dyr, vande, elve og folk, deres seder og skikke, agter jeg unødigt. Hvo der vil lære dette at kjenne, kan læse den bog, som auctor*, biskop i Upsala i Sverige, vidtløftig har skreven, hvilken for denne materie er altfor udførlig, men hvoraf jeg i korthed vil benytte noget, og inddele denne beskrivelse i følgende punkter. Ligesom en hønsekurv er lang og smal, saaledes er ogsaa kongeriget Norge proportioneret. Det begynder ved Baahus, et slot, grenser til Halland, strækker sig langs Nordsøen nordefter og ender ved Vardøhus i Finmarken. Det er i længde rumt og fullt 500 Tydske mil, men i bredden sammesteds 15, 20, 30 og, hvor det er bredest, ikke over 40 eller 45 mil. Derinde ere forskrækkelige villnisser og skove mod Sverige og Finland, som har overflod paa ville dyr og fugle, elger, rener, hjorter, bjørne, gauper, ræve, harer og hermelin (røisekatter), som ved vintertid ofte løbe efter hverandre. Ligeledes finner man aarhaner, tiur, raphøns og deslige. I disse villnisser opholde sig de ville og tamme Finner, som ikke have brød, men nære sig af dyr. Deres brød er af fure- og birkebark, som bliver knust og derpaa

*) I Arn. Magn. 4to 895 og Kallske Saml. 4to 591 tilføjes: Olaus Magnus. Den bog, som menes, er hans verk de gentibus Septentrionalibus, først udkommet 1555.

bagt. Nordentil er den ville sø overalt med store grumme og raa klipper, hvoraf nogle strække sig 2, 3 eller 4 mil i højden. Der er dagen et halft aar lang og natten et halft aar. Man kan ikke komme frem med vogne, men kun tilsøs med skibe, baade og jægter. Ofte reiser der sig uhyre sterke vinde, saa at ingen kan handle og vandle hverken foran eller bag sig, om man ogsaa langt og vidt, norden og sønden, mellem klipperne forsøger sig med skibe og baade paa fiskefangst paa den ville sø. Hvad er det andet end halsen, som de sultne høns pleje at stikke ud mellem sprinklerne, dog bliver kroppen indenfor. Undertiden bliver dog altsammen borte for dem paa søen. Og om ogsaa nogle have noget i forraad, ere de dog det dobbelte skyldige til de Tydske kjøbmænd paa Bryggen. Dertil kommer, at de røde haner, som ere fogderne i landet, naar de merke, at den stakkars Nordfar har et stykke brød mere end dem, finne de altid paa selsomme praktiker for at faa sag med ham. — Enhver kan skjønne, at der paa et saa koldt sted ikke kan voxe nogen frugt som æbler, pærer, nødder, urter og deslige, da der ikke er nogen synderlig varme og solskinn; dertil er landet ikke andet end haarde ufrugtbare klipper. Kjære, hvad glæde kan der være paa et saadant sted, hvor ingen lækre velsmagende frugter voxe. Item er der skarp kold luft, megen regn, megen storm og vind, ikke lang sommer, lang nat, skrækkelige sygdomme som skjørbug, fransoser, brat død; er det ikke bekymringer nok. Hvorledes kan en fremmed eller nogen anden, som tilforn ikke er vant med saadant arbeide, fortjene sit daglige brød der, hvorledes skal han med lyst passe sin handel og næring, naar det gaar saaledes til, eller hvorledes skal han blive rig eller lægge gode egg. Nej i sanhed den ædle frihed kan ikke betales med noget; da smager mad og drikke en bedst. — Ligesom store haner jage de mindre bort, de mindre haner hønsene, hønsene kyllingerne, saaledes gaar det i sanhed til i landet mellem indvaarnerne. De store sorte haner, det er adelsmændene, plage fogderne, disse flaa de rige Nordfarer og bønderne til det yderste. Nordfarerne bedrage igjen, for med referendo at melde, med fal-

ske varer de stakkers kyllinger, det er de fattige fiskere, for hvem det er allersurest for udkomme. Hvad hine har indkjøbt for 2 skilling, maa disse afkjøbe dem igjen for 8, men de ere nødt dertil. De store haarde klipper kan de ikke gjøre frugt-bare; heller ikke have de saa lange stiger, som række til himmelen, saa at de kunde flyve ud af hønsekurven. Da de enten ingen frugt have eller kun meget lidt, undtagen i det sydlige Norge, hvor der voxer endel, maa de tage tiltakke med, hvad gud den almegtige ved spiserens haand unner dem, og bede gud for hans naades skyld, at han, siden spiserne ere onde og for-sømmelige, engang vil gjøre ende paa og fri dem for den tvungne hønsekurv eller fængsel».

Kap. IV. «Det mørke kammer, hvori hønsekurven staar, er den fjerde del af denne verdens æqvinocchia, paa Tydsk mitternacht, liggende sub circulo æqvinociali». Derefter følger en kort gudelig betragtning. «Heraf vil man kunne slutte, at min mening i korthed er, at store villfarelser der gaa i svang, og at djevelen maa i høj grad have frit spillerum».

Kap. V gjentager noget udførligere det forhen sagte om hvad der skal forstaaes ved høns.

Kap. VI. Her opregnes hønsenes forskjellige egenskaber og bringes til anvendelse i følgende ti punkter: «1) Ligesom hønsene lægge gode egg, saa ere og Nordmændene af gud begavede, med flere ting fremfor andre nationer. Fjellfinnerne have alle slags lodne varer, saasom skinn af hermeliner, maard, gauper, ræve, rener, hjorte og andre; det er deres egg eller frugt, som de give. De, som bo langs med stranden i Nordland og Finmarken paa øerne og holmene, gjøre den ædle raaskjer, titling, rundfisk, rav, rekling, selspek og tran, have otter- og bæverskinn. De, som bo syd ud i landet, gjøre ved fosserne og elvene en stor mængde sagbord af furetræ og alle slags ekebretter, hvoraf man bygger store skibe, de gjøre overalt mellem skjere en god fangst af lax, sild, makrel og deslige; de have og fæ i mængde, saasom faar, gjeter, bukke, svin, oxer, kjør. Deraf er der nok, saa at man kan føre ud til andre lande; saaledes havde

hele Holland under den nuværende krigs tid sit bedste ophold af saadanne varer herfra landet, og ved Marstrand saltes og udføres næsten hvert aar henved 50,000¹ læster sild. — 2) Hønsenes kjød smager vel, naar det er kogt eller stegt, og naar magre høns komme paa store herrers bord, ønsker man, at de vare federe. Ligeledes, hvis fogderne og andre slyngler bleve nøje paapassede, vilde landsherren deraf have en stor fordel: hønsene vilde blive fede, landet mere opdyrket og beboet, indvaanerne rige paa gull, sølv, klæder o. a. m., behøvede ej at indføre saameget Hollandsk [unyttigt tøj². Naar en krig paakom eller nogen anden plage, da var det tid at plukke, saa skulde det smage herren vel, medens nu enhver daglig river til sig, hvad han kan, og den rette husholder faar det mindste. — 3) Naar man tager alle eggene bort fra en høne, lægger den ikke flere egg i det rede; saaledes, naar de fattige folk miste paa engang alt, hvad de eje, tænke de: for hvem skal jeg arbejde? jeg er jo kun en livegen træ; har jeg lidt, maa jeg strax bringe fogden det, eller jeg kommer i stor unaade; derfor vil jeg heller drikke det op eller sende mine varer paa en slump til andre steder. Bedre var det uden tvil, at de dog beholdt noget til at sætte sig istand med igjen. — 4) Hønsene have ikke fjædre, men straa i sine reder, ligesom de fattige folk, især nord i Finmarken og andre steder, i sine senge. Deres husgeraad er lidet og ringe, deres levemaade elendig, som de ufornuftige dyrs. — 5) Hønsenes fjædre ere ikke mange penge verd. Saaledes ere og de fattige folk i Norge klædte i daarlige klæder af grovt vadmél, uden skjorte eller lintøj. Deres sko ere gjorte af utilberedte kohuder, saa at den, som ej vidste det, skulde forskrækkes for dem og tro, at de vare ville mennesker. — 6) Hønsene flyve op hver nat, sove ikke heller i sine reder; saaledes ogsaa de fattige folk i Norge. Den ene maaned ere de her, den anden der, særdeles Finnerne, Nordfarerne og fiskerne; snart ligge de paa søen, snart reise de til fjells, ja undertiden til

1) synes noget overdrevet.

2) Tand und sand.

Finland og Lapland. — 7) De synge ikke som andre fugle, men kagle for sig selv. Saaledes have disse fattige folk ikke lært meget af kunster og haandverk, at være feldtberedere,¹ skomagere, skreddere og smede, ligesom i Tydskland, men hvad de gjøre, er kun fuskerarbeide. Deres sang, naar de komme til Bergen, er: [kjære kjøbmand, red meg ut, la meg faa². Undertiden reder og kjøbmanden dem saaledes ud, at de maa synge den jammersang: gud bedre os fattige Nordmænd, som maa tage alting paa dobbelt kride, og endda betale paa det dyreste. — 8) Som hønsene maa være hver hane til vilje, saa er det og brug i Nordland øst og syd, et de stakkers folk maa give enhver, som reiser derigjennem, ja endog enhver slyngel, mad og drikke, saa længe de have noget i sin hytte, og derpaa, føre dem et langt stykke paa vejen, hvis de ej ville faa hugg³. — 9) Hønsene kagle meget, og varme sine kyllinger under vingerne. Nordmændene ere et trohjertigt folk, gjestfrie med mad og drikke, om de selv have noget. Men deres seder ere grove og deres mad, som i sig selv er god, daarlig tillavet. Det meste er saltet, men daarligt, og lugter ille, naar det kommer paa bordet; men det bryde de sig ikke om. Deres brød er tynnt som papir, hvorpaa de med hænderne, uden kniv, smøre en finger tykt smør, saa at det er haardt at taale for en, som er kommen andensteds fra og er vant til fersk mad⁴. — 10) Naar hønsene ej blive vel fødte, lægge de faa eller næsten ingen egg, blive syge og dø. Hvis de fattige Norske folk ej blive bedre fødte, end hidtil er skeet, vil gud vist borttage sin velsignelse, det er det daglige brød, fra husholderen og spiserne, og den førstes regnskab blive haardt at aflægge for alle herrers herre».

Kap. VII. Her beskrives alle før opregnede hønseslag og sammenlignes med landets forskjellige indvaanere paa følgende maade:

1) kørsner.

2) ordret efter afskrifterne.

3) Jfr. N. Magas. I. 96.

4) frische speise.

«a. De store sorte Spanske eller Velske haner have en smuk stor kam, smukke sorte glinsende fjædre, strække hal-sen i vejret, have et stort svelg og en grov stemme, løfte fødderne op og have en pregtig gang. Dette betyder de veldige og af høj stand, de kongelige embedsmænd paa slotterne, som bære gullkjeder, smukke hatte, stadselige bløde klæder af fløjl og silke, have ene højsædet og al anseelse, svire og sværme gjerne, taale ingen modsigelse, men sige: vi have ret og magt alene, hvad vi gjøre, det er gyldigt trods enhver, som vil forhindre det.

b. Smaa sorte haner. Disse ville gjerne efterabe de store, og ere de fattige adelsmænd, som ikke manglede mod, hvis de havde gods. Landgoodsene have de bortbanketeret, og komme ofte til Bryggen i Bergen, hvor de saa længe pantsætte *credo*, til de endelig maa bede *pater noster*.

c. Hvide haner, ere alle lagmænd og dømmere, som sige: *discite Justitium moniti, qvi judicatis terram*, men gjøre ej derefter selv, og bryde sig ei om hønsenes velgaaende.

d. Røde haner ere de værste tyranner, det er de megtige fogder, som paa kongens vegne modtage skatterne. Disse trodse paa sin magt, og plage det arme folk, saa at gud maa forbarme sig.

e. Brogede haner føre et broget levnet, spise, om de have noget; have de intet, rive de det af munnen paa de arme høns. Ligesaa og lensmændene, som selv ere af ringe stand, men have adelens horedøtre til egte, eller og ere af adel og have rige uadelige koner. Disse omgaaes med fæ og jordbrug, kjøbslaa undertiden, give *quid pro quo*, og sværte de arme bønder for de store haner.

f. Smaa magre haner bilde sig og ind at være haner, saasnart fjædrene begynde at voxe, men ser man dem i lyset, ligne de mere ravne end haner. Disse ere de, som tjene junkere, adelsmænd og fogder som knekter*, og vide ej, hvor haardt

*) reisisge knechte.

de ville behandle de fattige folk. Disse plage bonden først ret for alvor.

g. Store fede kapuner ere de mest velmagende¹ og sundeste² og de bedste af alle høns. Det er alle fromme biskopper, superintendenter, som ere den bedste art. De skulle opretholdes ved siden af den verdslige øvrighed. Dem skal man ære, som Paulus siger: vise dobbelt ære. Deres liv er kydsk; de udsuge ikke de fattige folk, derfor trives deres indkomst; de have skjønne, velopdragne børn, dydige hustruer, føre et stille ærbart kristeligt liv, fare ofte vidt og bredt paa visitaser, sukke og harmes ofte over embedsmændenes tyranni mod undersaatterne, prædike guds ord, som det sig bør, forrette sakramentet ret, saa at de fattige folk deraf faa den bedste trøst og skat.

h. Smaa kapuner ere alle kapellaner, skolemestere, klerke og studenter, som billig burde træde i de gamle vises fodspor, men desværre sker ofte det modsatte. De trække kjolen af og sige: der ligger presten; tage saa et gevær, spyd eller en skarp kaarde i haanden, og sige: her staar en krigsmand.

i. Store sorte Velske høns have fjædre som de store Spanske haner, holde sig gjerne til dem, og lægge store egg; det er de rige kjøbmænd, som fra andre lande ere reiste herhen, saaledes som man finder [de overdaadige kradser³ i Bergen, Aaslo, Throndhjem, Tunsberg og Marstrand. De forskrive for skinnets stadselige fjædre, det er silke og fløj, i landet, holde sig til de fornemste, lægge gode egg; derimod skrabe⁴ og kradse⁵ de, gjøre sig ingen samvittighed af at gjøre indtil 8 daler af en,

1) Her staar «geschneichrichste», hvad der hverken er Høj- eller Plattydsk, men vel maa gjengives som anført.

2) gewinte (gesunde?)

3) den dieren kratzeren. Det sidste ord er vel her af forfatteren brugt i betydning af snydere, men ellers er det i Plattydsk et skjeldsord om voldsomme spektakelmagere.

4) schrapen.

5) kratzen.

handle med adelen og fogderne om deres indkomster, være sig lax, sagbord, smør, fisk eller tran, ikke i hundredevis, men i mange tusendevis. Døbte Jøder føre varerne af landet til andre steder, hvor de vide igjen at selge dem. De maa vel give gode gaver og egg, da de vide at profitere saa store summer.

k. Smaa sorte høns ville gjerne efterabe de store, men maa leve af de stores naade, og maa lade sig nøje med det, som disse ville overlade dem, naar de selv ere mætte. Dette er alle Nordfarere, som blive udredede i Bergen paa Bryggen og af de rige borgere over paa Stranden, og maa tage alting paa det dyreste. Dermed sejle de stakkers folk nordefter, og mætte sig med de brødsmuler, som de Hollandske døbte Jøder ville unne dem. Naar de komme hjem, tænke de, at de have fortjent en stor del, men naar de komme for kalveskinnsbogen,¹ finder man, hvor dyrt de maa betale knappenaalerne, og om de undertiden blive flaaerne en sum skyldige, eller der tilstøder deres skib noget paa søen, ere de i sanhed ikke at beklage.

l. Smaa hvide høns ere alle borgere i Bergen og Throndhjem samt andre stæder, hvoriblandt ere mange Tydske, som tilforn have været kjøbmandstjenere paa Bryggen i Bergen, og siden have giftet sig. De ere kloge og forsigtige i sin handel, og lade sig ej let overliste. De af dem, som bo i Bergen og Throndhjem, reise hvert foraar tidlig til Nordlandene, komme ved St. Jacobi dag² hjem igjen, og betale af paa sin gjeld. Endel af dem sejle derhen om efteraaret, blive der vinteren over og fiske med de andre, og naar de komme tilbage, betale de sine udredere af hvad gud har tildelt dem og de have erhvervet ved kjøbmandsskab. Dog finnes og undertiden blandt dem nogle drog, som have drukket baade sine egne og kjøbmandens penge op.

m. Brogede høns have vel en broget farve, men deres kjød og egg ere ligesaa gode som af andre høns, kun ej saa

1) das kelberbuch, nemlig den i kalveskinn indbundne regnskabsbog.

2) 25 Juli.

store, det er alle haandverksfolk i stæderne og paa landet, skomagere, skreddere, garvere, bryggere, bagere og feldtberedere¹. Den ene har en anden næringsvej end den anden, nogle have indtil 4 haandverker, fare mellem bønderne, og ere baade kræmmere, slagtere, bryggere. og feldtberedere tillige. Det gaar uordentligt og broget til. Skredderne fare paa laxefiske, barbererne ere øltappere og kjøbmænd. Haandverkerne har intet laug², men hver kan tage sig til, hvad han vil. Gaar det galt med ham som kjøbmand, saa tager han til at blive slagter. Saaledes har en drevet en 18 haandverker. og om han derover er bleven til betler, behøver han ej at skamme sig; hvad skader det ham, han er ikke alene, han har mange saadanne brødre.

n. Høns af alle slags farver blandt hverandre; dette er rotter og Skotter, havde nær sagt hundsfotter, Hjelter, Orknøinger og Færøinger; de ere folk, som i sanhed ej ere landet til nytte, men til største skade, og hvorom hr. Herman Müntzer³, Tydsk prest i Bergen ved St. Martini kirke, engang i sin serrnon sagde dette vers:

Rotten, Skotten, Hollender und zegenn
 verderben's allerwegen;
 da die seyn,
 kan nichts gedeien.

o. Smaa tamme kyllinger skrige meget, og lægge smaa eller ingen egg; de ville gjerne gjøre sit bedste, men kunne ikke. Det er alle fattige fiskere, som bo langs med havet i Nordland og Finmarken paa de haarde, golde og ufrugtbare klipper. De have hverken fæ eller jordbrug, men nære sig af sit sure arbejde. Nat og dag, vinter og sommer, i sterk storm og streng kulde maa de ligge paa søen, og fiske, og have intet uden hvad

1) kürschner.

2) Som bekjent, blev denne slags baand paa den frie næringsdrift først indført af Kristian IV, efter Tydsk mønster.

3) Se om ham Norsk Magas. I paa registeret.

gud deraf forunner dem. De ere et haardt folk til at lide nød og hungre. Og om gud giver sin velsignelse, saa at de fange noget, saa ved ikke Nordfarerne, fogderne og deres folk, hvilke praktiker de hurtig nok kunne finne paa, for at bedrage dem, overlade de fattige folk paa borg; 1 tønne mel for 6 vaager fisk, og 1 tønne øl for lige saa meget. Undertiden forfalske de endog sin vare, og faa 5 til 6 rigsdaler for 1 tønne øl, saa at mangen fattig fisker med sine smaa børn i mange uger ikke har brød i sit hus, og maa derfor, da brødet er ham for dyrt, bruge tør fisk istedenfor brød og tran istedenfor smør. Dette kan lære dem den jammersang:* Gud bedre os fattige Nordfarmænd I vidste det vor naadige herre og konning i Danmark, hvor det saa underlig her i landet tilgaar, han skulde vel dertil et indseende have.

p. Ville kyllinger ere bange og løbe bort fra folk, saa at man ej kan faa deres egg. Det er alle ville og tamme Fjellfinner. Om sommeren reise de tamme til søkanten og fiske, handle med Nordfarerne, og give dem fisk og skinn for mel, øl, klæde og salt. Om vinteren reise de op i landet, hvor de nære sig med at skyde villt, og ere især ferdige i at skyde med bue. Ellers er det et villt folk; de bruge megen troldom, hvorpaa de beflitte sig dag og nat; kun faa vide af gud at sige, og ikke mange ere døbte. De ville Finner, som man kaller Lapper, skjule sig for folk, bo altid i skove og villnisser, nære sig vinter og sommer med at skyde villt, ere udøbte ville hedninger. De lægge slet ingen egg, det er de give slet ingen skat. De tamme maa derimod skatte til tre herrer, til kongerne af Danmark, Sverrige og Muskoviten. Et mord bliver der og tredobbelt bødet til disse tre konger».

Kap. VIII, om «dem, som bespise hønsene, er delt i 4 hovedstykker, hvoraf det første handler om Hansestædernes oprin-

*) Den følgende ytring gjengives af forfatteren paa Dansk og under anførselstegn.

nelse og opkomst, det andet om Kontoret i Bergen, det tredje om maden, og hvorledes hønsene blive bispiste og det fjerde om et raad og middel derimod.

1. Som nogle krøniker fortælle, havde det sig saaledes med Hanseforbundets stiftelse for mange aar siden omkring 1200¹. De Vendiske stæder lede stor skade ved brænden, røveri og plyndring, især staden Hamborg, som dens krønike formelder. De kristne stæder sluttede derfor et forbund mellem sig og indbøde dertil de omliggende stæder til fælles forsvar. Da deres vaaben vare lykkelige, og freden tilvejebragt, holdt de i 1280 forsamlinger, hvor, og siden i 1300, Lybek blev udvalgt til forbundets hoved og de Vendiske stæder det undergivne, Køln til kammererer og tillige forstander for stæder i den vestlige kreds, Brunsvig til kurator og forstander i den sydlige kreds, og Danzig til orator og hoved for den østerrigske kreds. Da disse Hansestæder bleve saa megtige, glemte de guds befaling: at adlyde den verdslige øvrighed, trodsede baade konger og keisere, ja aftrængte dem anseelige friheder. Saaledes roste borgermesteren i Lybek, N. N. von Solzwedel², sig af at have undertvunget de tre kongeriger Danmark, Norge og Sverige, hvilket end kan sees af hans ligsten i Lybek i koret, hvorpaa tre kroner ere udhuggede. Item engang bragte Lybekkerne Danmark saa haardt i knibe, at halvparten af sundstollen blev dem tilbudt. Item de indsatte igjen i Sverige den fordrevne kong Gustav. Item de strede sammen med kongen af Danmark mod Sverige³, Med stor list fik de mange lande og stæder i sin magt. Hvem som

- 1) Hvad forfatteren siger om Hanseforbundet og dets historie, kan sammenholdes med Sartorius Geschichte des Hanseat. Bund., herausgegeben von Lappenberg.
- 2) Her menes Alexander von Soltwedel, som i 1247 anførte Lybeks flaade, indtog Kjöbenhavn og derfor blev ophøjet i raadsstanden i Lybek (Willebrandt, Hans. Chronik II. 6).
- 3) nemlig i den Nordiske Syvaarskrig.

meget vil omgaaes med konger og fyrster, maa have en stor pung, og for at samle penge, stiftede Hansestæder 4 universiteter eller handelsstæder i 4 kongeriger: det første kontor i Brygge i Flandern, hvor de handlede med gull, sølv, ædelstene, fløjl og silke, hvilket blev ført derhen fra Spanien og Frankrige; det andet i Lunden¹ i England, hvor deres meste handel var med klæde mod varer og penge; det tredje i Newgaard² i Rusland, hvor de fik maard-, zobel- og bæverskinn, vox og talg, for gull, sølv, fløjl, silke og Engelsk klæde; og det fjerde kontor lagde de i Norge. Det var en tid lang [paa Nautø³, men ikke længe, da det [for sørøvere maatte lægges bedre ind i landet paa et sikkert sted ved Bergen⁴. Nu havde de lejlighed nok til at blive

1) London.

2) Novgorod.

3) zu Nothaw.

4) Arn. Magn. 4to 897: «wegen der seestauber besser ins landt an einem secerth gen Bergen gelegt werden», saaledes og Kallske Saml. 4to 591, med undtagelse af, at der istedenfor «ins landt» staar «eingelegt»; men ingen af delene giver nogen mening. Arn. Magn. 4to 895 har derimod «wegen der seeraubers besser in landt an einem sicheren orth als gen Bergen gelegt werden». Om forfatteren i denne betretning har nogen ældre kilde at støtte sig til, vides ikke. Edvardssøn, som gjentager det i sin Bergens Beskrivelse (1ste part, 4de bog kap. IV.), tilføjer ved «Notau» (Nautø) «som har været udi Karmsund, hvorom endnu en gammel digt finnes»; og Lappenberg (Sartorius Gesch. des Hans. Bund., herausgeg. von Lappenberg I. 210) som kun kjenner notisen fra Holbergs Bergens Beskrivelse, siger, at derom «fehlt es an allen näheren nachrichten, falls die sage hier nicht das von den Norwegern für fremde erhaute haus in Karmsund, über dessen Zerstörung sich könig Haakon 1370 zu Baahus beschwerte, mit den factoreyen verwechselt». Om det sidste kan sees Suhms Danmarks Hist. XIII. 670. Maaske hidrører fortællingen fra, at der, som de Fine (Beskriv. over Stavanger Amt, mskr.) siger (fol. 100 a): paa Nautø (i Ryfylke, Bukns sogn) «sees et højt rundt fjell eller klippe, kallet Slottet, hvor endnu (1745) vises nogle mure i form som voller runden om, men forfallne».

rige; hvad de købte paa det ene sted, kunde de med fordel selge paa det andet. Da hed stæderne Ansehen-stæder, det er anseelige stæder. De bleve derfor stolte og hovmodige. Men da deres stolthed var voxen til det højeste, tænkte gud, at de bedst kunde knækkes ved at give dem til rov for løver, bjørne, ulve, ræve og andre ville dyr, saa at af den hele Hanse skulde blive 77 gansse, hvilket ogsaa skede, og disse ere for omtrent 30 aar siden* indtil den dag idag skilte ad, saa at de aldrig kan komme til saadan flor igjen. Den Russiske bjørn har retskaffen opædt de Liflandske gjæs; den Polske ulv har vogtet vel paa de Preussiske gjæs og lurur i buskene; de Spanske ræve have godt plukket de Vesterrigske stæder; paa den fjerde side ser løven og vel til, at han kan faa et par af dem, Lybek og Hamborg, ved hovedet; saa at de efter denne dag ikke fortjene andet navn end Ansestæder eller gjæs. Naar de saaledes flyve fra hverandre, kunne de ej underholde sine kontorer, og blive forstyrrede, og dette er allerede skeet. Kontorerne i Brugge og Rusland ere forstyrrede; det Engelske blev ligeledes 1578 ophævet, saa at kun det Norske kontor er tilbage, men det er kun daarligt flikverk, forraadnet træverk, alene takt med næver, som let brenner. Saaledes er nu kun navnet An-see-stæder tilbage. En lærd person spurte engang en raadmand i Lybek, som var Bergesfærer, hvorfor bagerne bage brødet trekantet; svaret var, at brødet i sig selv betydede den hele Hanse, som skulde forstyrres, de tre spidser stæderne Lybek, Hamborg og Lyneborg, som de tre eneste, der vil holde sammen». Dernæst opregnes alle Hansestæderne.

«2. Det fjerde kontor blev lagt i Norge, hvorhen skulde føres mel, malt, øl og klæde; da var det en gyllen tid, det gik ikke saa bedrageligt og egennyttigt til, som nu omstunder, og laxe-, torske-, silde- og makrelfangsten indfalt i overflødighed. Fra alle Hansestæder sejlede købmandstjenere derhen, men de

*) nemlig 1554, se N. Magas. I. 37.

havde ej tilladelse til at blive der vinteren over, efterdi de udøvede et stort tyranni mod indbyggerne, derhos var der da et underligt regiment mellem kong Erik og Hansestæderne, som afbrænte Bergen, hvorved handelen i nogle aar blev ødelagt, indtil kong Kristofers tid, som oprettede en reces med dem. Den, som vil vide mere herom, læse [den bog om staden Bergens fundering¹. Da freden var gjort, viste de Kontorske sig mildere mod de fattige Nordmænd, og fik derfor samme tid tilladelse at holde vinterleje i Bergen. Handelen tiltog nu igjen, og alting blev ordentligere indrettet.

Af hele hoben bleve 18 af de ældste og klogeste udvalgte, som kaldedes Akteiner; af dem igjen 2 til oldermænd, som skulde være de øverste, og naar den ene maatte sejle til Tydskland, skulde den anden blive der². De uddelte da ogsaa betjening; den ene blev skaffer, den anden indkasserer, den tredje udgiver, og 4 eller 5 [vare] tjenere. De holdt en egen sekretær, egne prester³ og degne; byggede et eget raadhus⁴, og dømte som i en egen by. De havde sine egne haandverksfolk, som skomagere, skreddere, gullsmede, bagere etc., som ved pligt vare dem forbundne. Ligeledes havde alle haandverker sin oldermann, og naar nogen havde klager at gjøre, da maatte det ske til hans oldermann; blev der ikke forlig, da appellerede han til oldermannen paa kjøbmændenes raadstue; blev det ikke der heller afgjort⁵, maatte det blive staaende, indtil Hansens sam-

- 1) «Das buch von Fundirung der stadt Bergen in Norwegen», hvormed maa sigtes til Bergens Fundats, se N. Magas. I. og navnlig om de anførte sager s. 540. 2) i Bergen.
- 3) 2 i tallet, den ene til Mariekirken, den anden til Martinskirken, jfr. forøvrigt N. Magas. I. 591.
- 4) Dette laa omtrent paa det sted, hvor den nuværende Kjøbmandsstue staar. Se og N. Magas. I. paa registeret under Bryggen, jfr. N. Saml. II. 483.
- 5) Arn. Magn. 4to 895 har istedenfor det nærmest følgende: da appellerede han til Lybek.

menkomst. Alle vare geseller, thi ingen gift fra Hansestæderne maatte sejle derhen og blive der om vinteren, og de udgjorde i alt med haandverksfolkene over 2000 ugifte personer. Haandverksfolkene havde sine egne lukkede gader¹, og Kontoret, som man der kaller Bryggen, var bebygget med følgende 22² gaarde: 1) Skeggen³, 2) Dreggen, 3) Bremergaard (disse 3 ere for mange aar siden afbrente, og staa ikke mere), 4) Gullskoen, 5) Systreggaard, 6) Englegaard, 7) Buegaard, 8) Brædsgaard, 9) Einarsgaard, 10) Svensgaard⁴, 11) Jakobsfjord, 12) Holmedal, 13) Kappen, 14) Solegaard, 15) Revelsgaard, 16) Leppen, 17) Bratten, 18) Dramshus, 19) Finnegaard, 20) Brødreggaard, 21) Vetriliden og 22) Raadmandsgaard⁵. I hver gaard var i det ringeste den ene den anden til hjælp⁶ i de 15 selskaber⁷, og de, der regjerede over de andre, som knekter og dreng, kaldede de husbønder, paa Tydsk haushalter eller factores, [de] passe⁸ registraturen, opskrive indtægterne og udgifterne, regjere altsaa selskabet og aflagde regnskab. Enhver holdt i det mindste 2 el-

- 1) Der var dog neppe mere end en gade, som kunde lukkes med porte, nemlig Skostrædet, se N. Magas. I. 546 og 595.
- 2) skal være 23, da forfatteren imellem no. 11 og 12 har glemt Beigaarden, se Tidsskr. f. Vidensk. og Lit II. 19.
- 3) Skeggen nævnes endnu, men kun som tomt, i et brev af 3 Marts 1520, se og anf. Tidsskrift.
- 4) opr. Sveinsgardr, nævnes tilligemed Leppen og Bratten allerede 1296 (D. Norv. III. no. 37).
- 5) Om denne og om no. 4—9, 11 (oprinnelig Aa- eller Jaafjord), 19, og 21—22 kan sees N. Magas. I. paa registeret under Bryggen, og om no. 20 anf. Tidsskr. s. 20.
- 6) Saaledes staar der; meningen er dunkel.
- 7) geselschafen.
- 8) Her, og paa flere følgende steder, har jeg strengt fulgt texten, naar der snart staar præsens, snart imperfektum.

ler 3 geseller og 2 eller 3 sterke drenge¹, holder sterk ordnans mellem sig. Kjøbmændene har sin særegne ret, husbønderne eller faktorerne sin, ligeledes kokkene i kjøkkenet og drengene sig imellem, og holde strengt derover indtil den nuværende dag, ligeledes har ethvert haandverk sin ret. Hvad for et hedensk, ugudeligt, ukydsk hore- og spidsbubliv i samme tid bliver ført der af disse folk, kan ikke noksom skrives om, troligen at det ikke har gaaet saaledes til i Sodoma og Gomorra. Først var gudstjenesten falsk, grueligt papisteri, i de 22² kirker og klostre, som alle vare besatte med munk og nonner; 2) førte de et djevlesk, epikurisk svineliv med stor utrolig æden og drikken; 3) bruge de stor flaaen og bedrageri mod de arme indvaanere; 4) tyranniserede de arme folk, naar de bleve dem noget skyldige, sloge dem undertiden ihjel og ombragte dem hemmelig; 5) svore de ugudelige eder, gjorde æreløse forbund til skade for det hele land; 6) brugte de et grusomt horeri med koner, og egteskab blev foragtet og anseet værre end et skjelmstykke; 7) have de afskaaret fingrene af kjøbmænd, haandverkere og Nordfarer, og foregave, at disse havde svoret falsk; 8) brugte de djevlesk narreverk, naar de hvert aar holdt sine abespil³. Summa, jeg tror, at djevelen omgikkes da livagtig med dem, og førte undertiden nogle af sine børn hjem. Der fortæles, at den ene døde pludselig, den anden drak sig ihjel, den tredje falt i skytningsstuen om paa det flade gulv og døde, den fjerde brød djevelen halsen paa og kastede i haven. Fanden skal være kommen til dem i ravne- og svineskabning, og dette sodomitiske ugudelige levnet varede til guds ord kom for dagen og blev antaget af Hansesæderne, og kong Kristian den tredje i Danmark lod ødelægge alle klostre i Bergen og sendte Luther-

1) jungen.

2) Se N. Mag. I. 118 og 535.

3) Om de under no. 3, 4, 6 og 7 nævnte anker kan sees N. Magas. I. 51 ff., om no. 5 sammesteds s. 536, og om no. 8 s. 542 ff.

ske prester¹. Da blev vel endel ugudelighed straffet, men deres ugudelige spil tiltog dog; deres eder og love bleve stadfæstede, og horeriet vedvarede som før til 1558—60, da den gudfrygtige kong Kristian befalede alle haandverksfolk, som vilde blive i landet, at give sig under hans majestet og sverge riget, aflægge sit ugudelige narrespil, hvorom videre formeldes i den Odenseske reces². Fra den tid af indtil nu have Hansestæderne paalagt Kontoret allehaande pludselige³ ordinantier, selsomme praktiker og skarpe love, afskaffet nogle smaa spil⁴, og forhøjet straffebøderne indtil det tredobbelte; 25 Bergen gyllen (gjør 6 daler mindre 2 skil. Lybsk⁵ var tilforn den højeste straf og kaldes kjøbmandsbrug, nu er den 25 rigsdaler, og saa meget en kjøbmandsgesel i nuværende tid, naar han forbryder sig, maa give til kongen i straf, saameget maa han og give til den ærbare kjøbmand. Fremfor alt forhøje de alle varer paa det dyreste, forfalske dem, og pakke stykke⁶ melet af sækkene i tønne meget løst, ja naar man mener at have fint sigtet mel, er det grovt, naar man mener at have rugmel, er det halft ertemel; ved bundene af tønne er det gjort vaadt, at det kan synes haardt pakket, midt i er 4et løst; istedenfor Rostoksk øl Sundisk og Wismarksk øl, istedenfor godt Rostoksk mel, malt, klæde og deslige, skibe de en hob Wismarsk, [Sundisk og Rostoksk jux⁷. Naar de udrede Nordfarerne, maa «disse mod sin vilje for største delen tage øl, som de sætte dem paa det dyreste, give dem gode ord, bede dem til gjest, men se dog til, at de fattige folk maa betale maaltidet dobbelt, og naar de have seet nok paa sin fordel, føre

1) jfr. dog N. Saml. II. 311 ff.
563.

2) N. Magas. I. 46,

3) geschwinde.

4) Jfr. N. Saml. II. 142 no. 3.

5) I Arn. Magn. 4to 895 tilføjes: 1 Rigsdaler regnes for 5 gyllen 4 ß Norsk, 1 Bergen gyllen er 12 skilling Dansk.

6) Et stykke er = 1 1/2 tønne.

7) Kallske Saml. 4to 591 har «bier», hvad der ikke giver nogen rigtig

de det ind i kalveskinnsbogen¹ hvor de skrive 10 for 1², regne efter behag med de stakkers folk, som hverken kan skrive eller læse, og skrigte tilsidst: det jammerlige drog er bleven mig altfor meget skyldig. Deres falske alen og vegt kjenner enhver, som handler med dem. Men at jeg her mener dem alle, siger jeg ikke, da der er nogle, som flittig gaa i kirke og have gud for øjne. Herpaa følger noget af deres formente privilegieordning, som de i denne tid³ have oprettet og hvorpaa enhver gesel maa sverge, naar han bliver husbonde eller faktor: 1) at han aldrig vil forlove eller gifte sig i Danmark eller Norge; 2) at han aldrig vil nedsætte sig der for at drive handel; 3) at han vil være Hansestæderne, men ej kongen, hørig og lydlig; 4) at han vil holde over en ærbar kjøbmands friheder, og efter evne beskytte dem; 5) at han ingen konversation eller fraternitet vil have med menedere og bortrømte; 6) at han ikke vil lade sit gods ud- eller indskibe med borgernes skibe paa Stranden; 7) at han ikke vil handle med en anden faktors Nordfarer; 8) at han for fremtiden ikke vil borge nogen borger eller Nordfarer mere, [end han har bragt ham;⁴ 9) at Hanseskipperne ej maa ligge med sine skibe over paa Stranden; 10) hver baadsmand maa, som sin føring, ej skibe mere end 3 eller 6 tønner i det højeste; 11) af alt det godses verdi, som ind- eller udskibes, betales af hver

1) kälberbuch.

2) i Kallske Saml. 4to 591, maaske rigtigere: x for v. (dvs.: 10 for 5).

3) Her kan sigtes til den i 1584 i Lybek afholdte Hansedag, som føjede 24 nye artikler til Kontorets statuter (Willebrandt, Köhleriche Saml. s. 274).

4) Saaledes maa vistnok forfatterens mening være, skjønt stedet er noget kludret i afskrifterne. I Arn. Magn. 4to 897 staaer: wierdenn ehr ihme zuvor gebracht hat; i Arn. Magn. 4to 895: weder er ihme zuvor gebracht hat; og i Kallske Saml. 4to 591: wedder er ihn gebracht hat.

dalers verd i det mindste 1 hvid; 12) vorschos¹, dørschos, jungengeld, kirkengeld, Zulage, alte Zulage, ringgeld overmaade store. Deraf kan det klarlig sluttes, at det, naar alt er kommet til det højeste, ikke kan have nogen bestandighed.

3. Den mad, som spiserne, det er de Kontorske, skibe til de fattige høns her i landet, er lidt rug, hvede, byg, eller rettere i dets sted, paa det de fattige Nordmænd slet ingen fordel skal kunne have derpaa, rugmel, pakket i tønner, og hvedemel i sække, (det ved de ogsaa at pebre) istedenfor byg Rostoksk, Sundisk og Wismar øl, meget lidt malt, forarbejdet kobber, messing, tin, jern, fløjl, silke, lerred og klæde, samt allehaande specerier og kryderi, teglsten, knappenaale og tant. Men der skibes nu ikke en tiende del af hvad som for 30, 40 aar siden, blev indført, hvilket vel kan sees af de mange klever², stuer og boder paa Bryggen, som maa staa ledige. Lybek har drevet den fornemste handel, skibet gull, sølv, penge, nyt og gammelt arbeide, Engelsk klæde, kobber, mel, malt, øl, mjød, dobbelt Danzigsk øl og rødt øl. Hamborg indførte lidt Hamborgsk og Lyneborgsk øl samt salt, det meste var klæde, kramgods, Brunsvigsk mumme, penge, sølvtøj, tin, kjedler, gryter, og deslige. Rostok, Stralsund og Wismar for det meste mel, malt og øl. Af øl alene er i hvert af aarene 1568 og 1569³ over 6000 læster af alle stæder indskibet (det er sant), men nu sker det ikke. Deventer indførte lerreder fra vesten, fløjl, silke, gull, sølv, forarbejdede sager og forskrevet gods, kom undertiden ogsaa derhen med Hollandsk sand. E m b d e n sendte Engelsk klæde, lerreder, fløjl og silke, specerier af alle slags, som: peber, ingefær, nel-

¹) Dette og de følgende ord har jeg ladet staa uforandrede, da de som gjengse betegnelser for visse bestemte afgifter ej vel kunne oversættes.

²) et gammelt og endnu brugeligt navn paa soverummene i gaardene paa Bryggen.

³) Jfr. uddraget af lensregnsk. f. 1577—78, i tillægget.

liker, samt forarbeidet sølv og deslige. Bremen skiber altslags gods som: [børnedukker, piber, hattefilt, alleslags , noget romeni, noget gryn¹, tin, kobber, messing, nyt arbejde, alt slags jerntøj forarbeidet i Brunsvig, slette penge, nyt arbejde, som lignede sølv, teglsten og mere deslige. Disse stæder opholde endnu Kontoret; de øvrige have adskilt sig fra Hanssen, og skjønt der endnu er nogle kjøbmandssvenne paa Bryggen fra disse stæder som: Brunsvig, Magdeburg, Hannover og Zerbst, har det dog intet at betyde, da de tjene hos de andre for penge og bringe for sin person kun ringe til landet. Ved Jacobi tid² komme alle borgere og Nordfarer til Bergen; Hanse-skibene passe det saa, at de komme samme tid, ligesaa de fremmede kjøbmænd. Nordlandsfarerne levere de Kontorske fisken og betale af paa sin gjeld; har de noget tilovers, som sjelden sker, handle de dermed efter behag. Ville de siden have varer igjen, maa de danse efter deres pibe, tage den halve summa i øl, Sundisk og Wismarsk for Rostoksk, lidt mel og malt, Engelsk klæde, maalt med Norsk alen. Alt dette bliver dem opskrevet med dobbelt kride og indført i kalveskinnsbogen, saa at om mangel en vilde selge alt hvad han ejede, kone og børn, kunde han ikke betale fjerdeparten af sin gjeld. Gjelden voxer aar for aar, mangel stue har fra 10 til 50,000 voger fisk udestaaende hos Nordfarerne. Her kunde en spørge, hvoraf dette kommer? de Tydske residenter ere selv skyld deri: 1) smøre de en mængde

1) lyder i originalen saaledes: «kinderdoch, feffen, huetvilz, allerley datzellwerck, etzlich romraenouw, etzlich grütz». Som exempel paa den forskjellige skrivemaade og sprogform i de andre afskrifter kan anføres Arn. Magn. 4to 895, hvor det samme sted heder: «kinderpoppen, piffken, hutfiltze, allerley detzelwerck, auch rahrnena, grütz», og i Kallske Saml. 4to 591: «kinddock, pfeifen, hutviltz, allerley detzellwerck, etliche ramena, etzliche grutze. Romeni var en slags drik, se Saml. t. N. F. S. o. H. V. 645.

2) 25 Juli.

øl i dem, og hvad virker øl til andet end horeri og spidsbustreger med løst levnet; 2) sætte de undertiden et x for et u ; thi idag er en husbond og imorgen en anden; 3) gaar ikke fisken mere saaledes til, som før; 4) modtage de fisken til en ringe pris, men anslaa derimod varerne dobbelt; 5) hvad de Norske se, ville de have, det være fløjl eller silke, og det koste, hvad det vil. Alt dette gjør landet fattigt, bringer folket i gjeld. Hvis de deri kun saa ret til paa begge sider, vilde i sanhed mange ting gaa bedre, hvorom jeg her vil afgive mit ringe iudicium.

4. Da nu Hansestæderne med saa stort finanseri udføre de fattige hønse egg eller Norges produkter, maard-, gaupe-, ræve-, bæver- og oterskinn, lax, sild, makrel, raaskjer og anden fisk, tran, selspek, smør, huder, oxer-, gjete-, faare- og bukkeskinn, bukke- og lammekjød, pakket i tønner, eke- og furebretter og tømmer i saa stor mængde, men derimod næsten hungre de fattige indbyggere i Nordland og Finmarken ihjel, foreslaaes derimod disse tvenne midler: 1) om kongen af Danmark vilde i Helsingør, paa tollboderne eller andre steder i og udenfor landet, ved et aabent edikt lade udraabe, at sejladsen til Bergen var fri, og afskaffe spillene ved Bryggen, vilde mange rige folks børn, som nu ere bange for spillene, handle derhen, og en af dem indføre mere end nu ti eller tyve; 2) om kongen vilde befale alle kjøbstæder aarlig, efter sin størrelse, at føre 20 til 50 læster rug og byg til Bergen, og tage landets produkter derfor, saa blev landet derved rigt og megtigt Bergen kunde selv gjøre mel og malt, maaske vel og øl; endskjønt det ej blev Rostoksk eller Lybsk øl, gjorde det intet, da det var godt nok for fattige folk. Skibene kunde med de bekomne varer sejle til Tydskland og der ombytte dem med klæde, kobber og andet gods. Gud den almegtige lade med sit ord vække den højlovlige konge til Danmark og Norge Fredrik den anden, at han engang vilde visitere landet, oplukke de sovende øjne, og se til, hvorledes det staa sig med disse hønse og hønsekurven, og hvorledes hønseene blive bespiste; i sanhed det er paa høj tid. Det vilde indbringe hans majestet aarlig i det mindste en halv tønne skat i landets ind-

komster. At saadant engang maatte ske, det give gud fader, søn og helligaand. Amen».

ANDEN DEL

om «det skrækkelige tegn, som gud paa Akershus ved klar middag den 20 Januar 1580¹ mellem 10 og 11 slet lod hver mand se». Efter en fortale, som støttes til bibelsprog og hvori alle opmuntres til omvendelse, i betragtning af guds store barmhjertighed, kommer følgende 6 kapitler:

Kap. I, om stænderne i Norge fra den højeste til den laveste og deres beskaffenhed, er forfattet paa den maade, at der ved hver stand spørges, hvorledes den skikker sig, og naar svaret er afgivet, indvendes: «bevis eller du lyver», hvorefter udsagnets rigtighed nærmere paavises. Først «berømmes kongen som en kristen, gudfrygtig og priselig helt, men hvoraf kommer det da, at man hører saa mange sukke og klager i Norge?» fordi «kongen ikke har været i landet², siden han som hertug blev hyldet paa Akershus³, og adelen hersker, skjönt kongen mener, at alting gaar vel til, hvilket ej er saa, thi herrens øje er det, som gjør kvæget fedt». — «De kongelige legater, som sendes op til Norge for at skaffe folket ret, tage imod gaver, modtage sine fogders regnskab over de ejendomme, de have i landet, eller holde banketter. For hver sag de afgjøre, opsætte de 20 til 50, som de henvise til lagmændene, og disse igjen til fogderne, saa der tilsidst bliver slet intet af. Hvad for en god politi indrettede de i Bergen 1571⁴ ? hvormange sager bleve ej uaf-

1) maa være 1581, se nedenfor kap. III.

2) Jfr. N. Magas. I. 110.

3) 12 Juli 1548.

4) maa være 1572, da der ikke blev holdt nogen herredag 1571.

gjorte i Bergen 1575¹? Axel Wiffert, en af legaterne, sagde da, at de næsten havde en hel tønne full af suppliker, hvoraf kun faa bleve afgjorte. Hvad har de ofte udrettet i Aaslo for de gaver, som de fik; ja, jeg vilde aldrig ønske mig rigere, naar jeg kun fik en tiende del deraf. — «Lensherrerne og de megtige adelsmænd svire og sværme, tyrannisere, og paalægge den ene skat efter den anden, undertiden mere end kongen selv har befalet. Hvorledes er ikke kirkegodset i hele Norge forkommet? hvem har faaet det? N. N.²; hvilken slampamper er ikke N. N. ? hvad for en skat paalagde ikke N. N. ? blev ikke de fattige Nordfarbørn beskattede i N. len? men hvorledes bekom det ham? Da gesanterne 1576 ikke vilde straffe ham, blev han næsten som Franciscus de Spira³, levede som et ufornuftigt dyr, vilde fortvile, sad en hel vinter paa Slottet i Bergen, og vilde ikke høre eller vide noget af gud; naar prædikanter kom for at trøste ham, skjeldte han dem ud, indtil han endelig formedelst den almindelige kirkebøn i alle kirker for ham kom sig igjen; men hans tjener, som han holdt meget af og alene kunde like om sig, maatte betale legen. Da han hellig tre kongers aften vilde gaa i seng, tog djævelen ham, stødte ham ud af et li-

- 1) Arn. Magn. 4to 895 og Kallske Saml. 4to 591 have: 1576, men begge aarstal ere urigtige, da der i 1575 ikke holdtes nogen herredag, og Axel Wifert ej deltog i herredagen 1576. Det maa være 1578.
- 2) Dette og alle de følgende navne, som her udtrykkes med N. N., ere i skriftet betegnede med chifrer, som ikke kunne forklares, da de ere forskjellige i alle afskrifter.
- 3) Frants Spire, paa Latin Franciscus Spira eller Spera, var en borger i Citadella, nær Padua, som døde omtrent ved midten af det 16de hundredaar, og hvis aandelige tilstand vakte stor opsigt næsten over hele Europa. Hans historie er beskrevet først af Petrus Vergerius, hvis bog er trykt noget efter hans død, og i den danske literatur af J. Brunsmann i hans «Francisci Spiræ Fortviffuelses Historie», Kjøbenhavn, 1674 8vo.

det vindu paa et taarn, og kastede ham fra denne højde ned paa den haarde plads, saa man maatte samle hans adspredte stykker». — «Den ringere adel vil gjerne efterabe den store i at bære silke- og fløjlsklæder, fraadse, drikke, hore etc, men er mere skyldig ved Bryggen, end deres gods er verdt. Er ikke N. N. en drukkenbolt, N. N. en slemmer, er ikke N. N. en tredobbelt bondemorder, er han ikke en horkarl og en Nordfarflaer? Af saadanne er hele landet fullt; jeg kan finne 10 saadanne mænd mod en skikkelig. Hvilken kjetter og blodskambedriver er ikke Magnus Heinessøn»¹. — «Dommere, borgermestere og raadmænd felle urigtige domme, dømme efter gunst, gave og personsanseelse.¹ Saadan en morder var lagmanden i Throndhjem, som siden blev dommer. Han feilte en uretfærdig dom, en adelsmand til vilje, saa at 4 fattige bønder i Throndhjem maatte uskyldige i nogle aar ligge paa stegler for Throndhjem². Da den fromme erkebiskop³ i Throndhjem, m. ⁴ Hans Ga as, saa dette, bad han gud, at han ej maatte dø førend disse uskyldige folks død var hevnet. Da kommissarierne i 1578 erfarede, at dommen var uretfærdig, dømte de lagmanden fra hans ære, lod legemerne og benene samle, og befalede bisidderne, som havde hjulpet til at afsige denne dom, at bære kisten paa en baare til kirkegaarden og begrave den der. Da den gamle fromme biskop, som lang tid havde ligget syg, hørte klokkerne ringe, spurte han, hvad det var, og da de sagde, at det var for de bønder, som for 2⁵ aar siden uskyldige vare blevne hængt, takkede han gud og sagde: herre! nu lade du din tjener fare i fred, nu er mit hjertes begjering opfyllt, hvorpaa han døde under sine tjeneres hænder, medens man endnu ringede. Adels-

1) Se om ham N. Mag. L 258, Grønlands hist Mindesm. III., Antikvar. Tidsskr. for 1849 — 51 s. 165 ff., Annaler for Nord. Oldkynd. For 1856 s. 224, og Nye Danske Magas. I. 50.

2) Se N. Saml. II. 31 ff. og 315 no. 10. 3) biskop.

4) magister el. mester.

5) skal være 4, se det ovenanførte sted i N. Saml.

manden maatte give hver af de 4 enker en sum penge. Hvilken falskhed vederfores ej den fattige mand Jesper bogbinder¹ i Thronhjøm? er ikke lagmanden² i Stavanger en morder? tager N. N. ikke gjerne mod gaver? jeg har selv haft en snor af 600 rigsdalers verdi, af gull og rosenobler, i min haand, lutter gaver, som en dommer havde samlet. En raadmand i N. har fortalt mig, at der i N. er feilet over 12 falske domme, hvori han ikke vilde konsentere». — «Fogderne³, enten de saa ere kongelige eller adelens, ere store tyranner, kaste kvantsvis had paa mangen fattig mand. Har en en god gaard, jage de ham af hans gaard, tage gaver, og give gaarden til en anden, og beskatte ellers de fattige folk paa det haardeste. En saadan løs fugl er N. N., det fik legaterne 1576 vel at vide, da han maatte bløde. En saadan tyran og foged er N. N., en saadan er N. N. Af dem er der allevegne nok baade nord og syd, og altid ti onde imod en god». — «Lensmændene borge den arme bonde paa hans skat, og den ene fixerer den anden ligesom djvelen sin moder». — «Fogdernes tjenere forholde sig værre end ravne, naar de udsendes at kræve landskylden, tyrannisere og hore. Saadan en er N. N. og saadan var Peter Twill»⁴. — «Af biskop-

- 1) rimeligvis den samme, som den i N. Magas. I. 174 nævnte Caspar bogbinder.
- 2) Her menes Christofer Nielssøn Grøn, hvorom kan sees paa registret til N. Magas. I.
- 3) Med hvad der siges om fogderne, lensmændene og presterne, kan jevnføres N. Saml. I. 539 ff. og N. Magas. I. 378—379.
- 4) Ifølge herredagsprotokollen berettede Peder Thuille i et forligelsesmaal mellem ham og Axel Gyntersberg paa herredagen i Bergen 18 Aug. 1578, at «han paa nogen tid lang havde været salig Mats Skeels (lensherre paa Bergenhus 1568—1571) foged i Helgeland». Paa herredagen i Aaslo 5 Juli 1580 blev der i en sag, som Peder Thuille havde angaaende Mjelve og Mjelve gods i Bomsdal, hvor han da synes at have boet, afsagt følgende dom: «efterdi forskrevne P. Thuille ikke kunde benegte, at han jo selv

perne ere nogle gamle og syge, de øvrige passe paa sin betjening saa temmelig, som de bør», — «men af presterne ere endel besatte med gjerrigheds djevelen og endel epikurer. Var ej hr. N. N. en aagerkarl og gjerrig, N. N. en dranker og N. N. en epikurer? I a n d s p r e s t e r og kapellaner ere horejægere, endel af dem bondeplagere, og passe kun lidet paa sit embede; skolemesterne ligesaa, synes bedre om drikken og ørkesløshed». — «Studenterne gaa ogsaa ledige, tage *bibere* for *scribere*, og se til at forføre piger og gifte koner. Per Schönning skolemester var jo en horkarl og bedrev blodskam, ligeledes hr. Jørgen paa Taufsnæs¹. N. N. var en bondeplager, N. N. og N. N. begge horejægere, besov de ikke piger? N. N. er ogsaa horejæger og har i et fjerdingaar ikke læst en lektion». — «Hollenderne og de fornemste borgere ere sakramentskjendere og udsugere, især ere Hollenderne sakramenterere; jeg har disputeret nok med dem derom. Var ikke især Karsten Klumpfus² en aagerkarl?» — «De Tydske, som forlade Kontoret og bosætte sig paa Stranden, lære af Hollenderne at udsuge den fattige, give *quid pro quo*, bede undertiden et *pater noster* for et *credo*, fare til Rusland og Nordland, men betale knapt halvparten, naar de komme hjem igjen»³. — «Bergens

havde ladet forskrevne lagrettesmænds dom tage og forhverve, saa og selv digtet og ladet skrive imod højstbemeldte kongl. majests. raads og fullmegtiges dom, da vidste vi ikke andet derom at sige for rette, end at forskrevne Peder T. haver gjort og forhandlet som kong. majs. u lydige og utro mand, og bør derfor at være udi kongelig majestetets naade og unaade».

- 1) I Kallske Saml. 4to 591: Georg auf Teutschnes, rimeligvis Tysnes i Søndhordeland.
- 2) formodentlig Karsten krumfod, N. Mag. I. 385 og 394.
- 3) Dernæst omtales Nordfarerne, haandverksfolkene. Skotterne, Orknøingerne, Færøingerne, de fattige fiskere og Finnerne, men her gjentages næsten ord til andet, hvad der om dem er sagt foran s. 18—20.

by er som Sodoma og Gomorra; deri ere Kalvinister¹ og gjendøbere, aagerkarle og udsugere. Horeri og blodskam gaa der i svang; ja de tillade endog offentlige horehuse, som ikke bliver hørt andensteds i kristenheden, bruge kort alen, falsk vegt, felle urigtige domme, sverge falsk, tage mod gaver og forfalske sine varer. De bygge daglig mange huse, og mene altsaa, at byen skal staa evindelig. Magnus Heinessøn² besov to systre, med deres faders vidende, men han og andre af de fornemste folk magede det saa, at han tog den ene til egte. Almuen i Bergen ved nok, at denne hofferdige og løstgængende fugl der har bedrevet flere slige stykker³. En Skotte besov og to systre, og øvrigheden vilde ikke straffe, og lod ham slippe, men gud vilde ikke taale det; han døde strax efterat han var kommen ud af arresten. Gundel Hoffmann gav 200 rdlr. i straf for sit gruelige horeri. Der er vel 30 — 50 hustruer, som have begaaet egteskabsbrud. Dem kunde jeg vel nævne, hvis det var nødvendigt. De betalte hemmelig pengebøder. Byfogden Hans Møller⁴ har i min tid i 4 eller 5 aar opbaaret over 2000 rdlr. i strafbøder for horeri. Hvad ere Skotterne, Hollenderne og Engelsmændene i Bergen andet end

1) Jfr. N. Magas. I. 445.

2) Se foran s. 34.

3) I Arn. Magn. 4to 895 tilføjes: denne sag blev aabenbaret i Kjøbenhavn i aarene 1582 og 1583.

4) udentvil den samme, som nævnes i N. Magas. I. 267 og 356. I Bergens Borgerbog findes «Hans Møller, byfoged» indskreven som borger 1573. Edvardssøn i sin Bergens Beskriv. (mskr.) anfører ham som byfoged i 1582, og paa et andet sted som raadmand i 1580 og endnu 7 Jan. 1590. Paa retterthinget i Bergen 25 Juni — 9 Juli 1585 var han tilstede, men kaldes i protokollen kun raadmand. Sansynligvis blev han i byfogedembedet efterfulgt af Claus Miltzow, der fik udnævnelse 12 Marts 1586 (N. Saml. I. 62 ff). Hans nærmeste formand var udentvil Niels Bjørnsøn, der nævnes som byfoged endnu 25 Marts 1570 (N. Magas. I. 371).

sakramenterere, gjendøbere og Kalvinister? Gaar ej fyleri og drukkenskab meget i svang baade i byen og paa Bryggen; in summa gud maa straffe Bergen. De kontorske ældste senatorer ere idel horejægere, holde bislopersker, bedrive egteskabsbrud, ere undertiden to eller tre om en, og holde 7 offentlige horehuse ved magt. Deres svenne og drenge gjøre dem det efter, bruge ofte falsk alen og vegt, og ere store epikurer og svin. Dette vil jeg bevise med god øvrighed i Bergen og byfogden. Ogsaa finner man tydelig i byfogdens register, hvor ofte de have givet penge for egteskabsbrud. Alle older mænd have hver sin hore. N. N. var en egteskabsbryder. Werner¹, deres sekretær, studerede gjerne i den Tydske bibel, den anden skjød gjerne med haandbue. Stenkjelleren² og alle husene paa Øvregaden³ er det ikke offentlige horehuse, og have de anden næring end af det offentlige horeri? Har ikke Anders Kreith tre gange drevet hor med 3 koner; jeg kunde nævne 100, som ere horejægere og egteskabsbrydere. Hvilket grueligt svinsk og epikurisk liv føre de ikke med matskapidrikken om vinteren og med sine abespil om sommeren; hvilke løsagtige horerim blive ej digtede? Hvilke fordrukne karle finner man ej iblandt dem; naar de lidt efter lidt have sat til, hvad de eje, og i Tydskland skulle gjøre regnskab, foregive de, at godset er gaaet tilbunds, eller at Nordfarerne ere blevne paa søen. Ja vel, paa terningsskjer og kortrev er det blevet, Nordfarerne med de vide skjørteklæder have taget det bort. Ja skam er det! de gaa ligesaa stadselig klædde, som de rige ærlige kvinder i Tydskland⁴. Deres prester gjøre vel straffeprækener der-

- 1) I Arn. Magn. 4to 895 tilføjes: Schellenberch (se om ham N. Saml. I. 532 og N. Mag. I. 361, 415). I Kallske Saml. 4to 591 er der, istedenfor punktum, komma efter «egteskabsbryder», og dernæst følger: wahr er ihr secreter studirten auch gerne o. s. v.
- 2) I Arn. Magn. 4to 895 og Kallske Saml. 4to 591 tilføjes: Aakrogen (jfr. N. Magas. I. 497), Schmiden (el. Schmitten), Kifizgaarden Gluboltz.
 - 3) Jfr. N. Magas. I. 583.
- 4) Det sidste stykke lyder i haandskriftet: «Wie ein greulich säüisch

over i kirken og lære vejen til himmelen, men naar de komme i skytningsstuen¹ sidde de og svire til midnat, stundom til den lyse morgen, og lære dem saaledes vejen til helvede². Hr. Samuel drak sig ofte saa drukken, at han ikke kunde præke for hæshed; undertiden drak han 10 eller 12 gyllen op, og stansede ikke før han spyede i kannen. Hvor ofte sad han ikke i skytningsstuer eller i græsbenken³ og drak til den lyse morgen. Gik ikke N. N. i offentlige horehuse i N. og maatte derfor bøde til raadet? I de andre stæder, Aaslo, Skien, Tønsberg, Oddeval, Fredriksstad, Mandal, Stavanger, Throndhjem, Vardøhus, og andre steder i landet er det ligesaa slet. De gode gamle Nordmænd skulde staa op, de vilde vist forundre sig over, at gud saalænge vil tilstede det. I Marstrand og egnen deromkring paa 10 mil samler afskummet fra alle lande, horer og skjelme, sig ved Mikeldags tider, naar gud lader sine gaver se. Der er horernes rette mynstringsplads, og hver hore giver tolleren en daler, som er noksom bekjent for alle, som handle derpaa».

Kap. II handler om, hvorfor gud lader se tegn i sol, maane, stjerner og andre ting, nemlig paa grunn af hans barmhjertighed og retfærdighed.

und epikurisches Leben führen sie nicht mit Matschaffs-Sauffen des Winters, und des Sommers mit ihren Affenspielen, wie lose Huren-Reimen werden gedichtet. Wie findet man hierunter feine versoffene Reuters; wann sie bisweilen das ihrige hindurch gebracht haben, und in Teutschland Rechenschaft thun sollen, wenden sie vor, das Guth sey gestrandet, oder die Norfahrers sind geblieben auf der See. Ja wohl anf Tärnings-Houet und Karten-Ref ist es geblieben, die Norfahrers mit den weiten Schürtel-Tüchern haben es weg. Ja Schande ist es! Sie gehen stattlich gekleidet daher als die reichen ehrlichen Weiber in Teutschland».

1) forsamlingsstuen i hver gaard. 2) Jfr. N. Saml. II. 142 no. 2.

3) in der Grassebencke. Arn. Magn. 4to 897 har: Grassbanck, Kallske Saml. 4to 591: Grasbanchen, jfr. N. Magas. I. 384.

Kap. III giver den efterretning om «Akershus, at det er slottet i Aaslo, hvilken stad er overhoved i Norge og statholderens hof, og dertil bestemt af kongen, at alle lagmænd¹ i Norge der skulle samles og hjælpe folk til ret, ligesom og de legater, som skikkes op af kongen, almindelig der udføre sine forretninger, hvorfor ogsaa de, som have noget at klage eller forebringe, indfinne sig der. Da nu næst² forgangen aar, 1580, kort før (omtrent 8 eller 14 dage i det højeste) den store skrækelige maaneformørkelse skede, alle adelige dommere og landets øverste holdt en dag der, tragtede de ikke meget efter en god politis indretning eller orden og godt regiment, for at en god justitia kunde holdes, men holdt store gjesterier, banketter, aade og drak, og droge fra hverandre, efterat kun lidt var udrettet³. Derefter viste sig den 20 Januar⁴ mellem 10 og 11 formiddag det efterfølgende⁵ skrækelige tegn, som blev seet der af enhver indvaaner, rig eller fattig. Men da de blinde folk ikke agtede derpaa, blev derefter aar 1581 den 7 Juli fød paa Akershus et svin af underlig skikkelse, som den herefter⁶ beskrevne figur og gestalt udviser». Efter en kort bøn tilføjes: «N. N. vil, hvis han gaar i sig selv, erindre, hvorledes han i N. forholdt sig med de fire bønder»⁷.

Kap. IV og V beskriver, «hvorledes historiens gang er og tildrager sig, og hvad dens operation, virkning og betydning vil være. Gud har med dette undertegn anstillet sig ligesom om en

1) landesrichter.

2) Saaledes staar der, medens forfatteren vel mener: et af de nye forgangne aar.

3) Ifølge herredagsprotokollen (Fr. Brandts afskr.) blev der afgjort 48 sager, som indtage 101 kvartsider, deraf 25 domme. Herredagen varede fra 24 Juni til 8 Juli. Der var intet møde 25 og 26 Juni (Søndag) og 3 Juli (Søndag). 1 og 7 Juli blev kun udstedt breve, derimod afsagdes domme 24, 27, 28, 29 og 30 Juni samt 2, 4, 5 og 6 Juli.

4) følgelig i 1581.

5) nemlig det, som beskrives i de paafølgende kap. IV og V.

6) i kap. VII.

Jfr. foran s. 34

fattig mand havde en stor vigtig klage, men dommeren var partisk, efterladende og doven, eller som om han ikke kunde høres af ham. Den fattige mand lader sin klage bringe paa papir og opslaar protestationen offentlig paa raadstuen. Thi hvorfor er lensherren paa Akershus tillagt titelen Statholder, uden for at han skal træde i kongens sted for at hjælpe til ret. Denne samme aandelige protestation har jeg i efterfølgende punkter, som den trykte* text formelder, ordentlig udtydet og udlagt. Og har det samme paa den tid tildraget sig saaledes: Himmelen var aldeles klar, og solen skinnede med herlig glans, da der pludselig kom et klart skin ligesom af mange sammenføjede stjerner fra sydvest, drog sig sagtelig hen til solen og betog den dens farve, hvorefter den blev som maanen med gule, røde og sorte flekker. Herpaa trak der op to sorte taggede skyer, som ris, og kom til at staa i solen, og bøjede sig over mod hinanden, indtil der atter kom en glødende ild fra sydvest, som gav solen for et øjeblik en ildrød farve og forsvandt i øst. Siden kom fire smaa taggede skyer, som ris, den ene fra nord, den anden fra syd, den tredje fra øst og den fjerde fra vest, som omgave solen paa alle fire sider, indtil der igjen kom et skin fra sydvest, som drev dem bort mod øst, og solen igjen blev bleg som før. Herpaa kom ligesom en mand i solen fra sydvest, og blev større jo nærmere han kom den, og da han var kommen i solen, var han at se til som en prest i lange sorte klæder, var skaldet, sad paa sine knæ med foldede oprakte hænder, gik saaledes sagtelig igjennem solen og forsvandt, da han var ude af den. Derpaa kom de fire ris igjen, grebe solen, førte den bort i øst og trak den med sig under det fjell, som vi antage ligger nærmest Aaslo og man kaller Ekeberg. Strax kom den op igjen som en glødende ild, og jo mere den steg op paa himmelen, jo mere fik den sin naturlige farve, og da den havde indtaget sin plads igjen, kom der atter et blinkende skin fra sydvest, som aldeles gav den igjen dens naturlige skin. Der saaes denne dag ikke en eneste sky paa himmelen uden i den omtalte time mellem 10 og 11».

*) Se nedenfor s. 44, note 2.

«Den klare himmel betyder, at vi¹ nu i Danmark og Norge have det sanne og uforfalskede guds ord. Stjerneskinnet fra sydvest betyder gjendøbere, kalvinister og sakramenterere, som i hobetal komme fra Holland og let faa borgerret i Norge. Endel af dem lade sig examinere af prester, omgaaes os, men ikke for vor tro, tilhylle djevelen og ere dog i grunden døbte Jøder og sekterere. Disse formørke baade de geistlige og verdslige i landet, som af dem lære at udsuge andre og flere grove synder. De to ris betyde Bergen, fordi ris almindelig gjøres af birketræ, og husene i Bergen ere takte med birkenæver, og Bergen skal straffes med dobbelt ris fremfor de andre stæder. Klarheden fra sydvest betyder en stor ildebrand i Bergen, som skal begynde fra sydvest og for største delen vende sig mod øst, og der blive slukket. [De fire ris forklares ved fire landeplager, som skal ramme det hele land men især staden Bergen, nemlig: at fra syd ej skal indføres saa meget mel, malt og øl, som hidtil, fra nord ej komme saa meget fisk og tran, som før; fra øst (Sverige og oppe i landet) skal høres tidende om vaade aar, saa kvæget ej kan trives, og der altsaa bliver lidet tilovers at selge af kjød, smør og huder; fra vest skal Hollendernes, Engelsmændenes og Franskmændenes sejlads formindskes. Derpaa skal atter komme ildløs i sydvest, og mange nye huse og Bryggen skal gaa op i røg. Denne ild er vel ej saa stor som den forrige, men skadeligere, og skal ej være længer borte end 2 eller 3 aar². Men indvaanerne vedblive at fremture i sit syndige liv. Da vil en from

- 1) Forfatterens forklaring om tegnets betydning maa, efter hans egne ytringer længer nede, være udtalt før biskop Skjelderup døde (jfr. 3dje del kap. III.) og før branden i Bergen 14 Febr. 1582; saavidt det kan skjønnes, gjengiver han vel her, hvad han havde sagt til Axel Fredrikssøn og andre (jfr. s. 8-9). Da han allerede dengang maa have været i Tydskland, bliver dog hans udtryk «vi» noget besynderligt.
- 2) Hele dette stykke fra [finnes ej i det her til grunn lagte haandskrift, men er optaget efter de andre gjenparter.

mand, som er skaldet og vil være den ældste biskop¹ i hele landet, med sin bøn anholde hos gud om straffens lindring; men det er at befrygte, at det ikke vil nytte stort, da folket fremdeles fremturer, og gud vil snart tage ham til sig². Den sidste glans fra sydvest er troligen en trusel, som betyder Stavanger; thi det er ikke Bergen alene, som har syndet. Der vil ogsaa indtræffe hurtig død og pestilens, saa at mange fornemme blive hjem søgte deraf, og hverken makrelen eller silden skal gaa til som før».

Kap. VI anfører, «at i Norge har vist sig tegn, hvoraf man tydelig kan spore, at den yderste dag er for haanden, og som omtrent for 15 aar siden bleve seet paa himmelen³, paa jorden, paa fisk, fæet og i luften. Desuden 1) hvorledes gaar det til ved Bryggen efter oldermand Timme Lünings død⁴, da der var fine gamle geseller i kjøbmændenes raad, medens de fornemste nu ikke ere andet end børn? 2) hvorledes er ikke Kontoret paa nogen tid gaaet tilbage og 3) har lidt stor skade ved skibbrud etc.? 4) Juledag under højmesse hørte man saa stort et tordenslag, som jeg aldrig før har hørt. 5) Hvor ofte hører man ikke i Bergen om blodskam og andre store synder? 6) Trollfolk brennes ofte. 7) Stor skade sker af de gruelig sterke stormvinde. 8) Sildefangsten er paa 14 aar meget formindsket⁵; 9) ligeledes torskefangsten paa 12 aar og 10) laxe- og makrelfangsten paa 10 aar, 11) Mange fine unge geseller ere paa 12 aar blevne til søs. 12) Aar 1578 regnede det i hele Bergens egn i en 30, 40 miles omkreds store gule mus, der havde en hud som unge gjæslinger, og naar de falt i vandet, svømmede de til land; de gjorde stor skade paa græsset, som de opaade tilligemed rødderne. 13) Omkring Bergen og i byen falt saa megen sne, at den laa 6 Sjøllandske alen høj, hvori mange folk og kreaturer omkom. 14) Mange monstra og vanskabninger ere fødte i, den sidste tid baade af dyr og fru-

1) Skjelderup.

2) Se 3dje dels kap. III.

3) Jfr. N. Magas. I. 363.

4) 14 Febr. 1569 (N. Mag. L. 354).

5) Jfr. N. Mag. I. 324, 399.

entimmer. 15) Uretferdige domme afsiges allevegne. 16) Mangel smuk kjøbmandskarl i Bergen er pludselig død. 17) Hvor forferdeligt var ej det foranførte tegn i solen, som saaes 1580¹ i Aaslo. 18) Hvilket græsseligt monstrum er ikke det i 1581 i Aaslo fødte svin? 19) Hører man ej daglig, at fjellene og klipperne revne i Norge, og at nogle gaarde ere nedsunkne?»

Kap. VII. «Ingen, hverken af høj eller lav stand, agter saadant tegn. Nogle sige, det er usant, andre mene, at bogtrykkerne gjøre det grovere end det var, for at tjene penge dermed; nogle sige rent ud: landløgnere skal man og have, andre igjen mene, at det er skeet af slumpetræf. Men dette er ikke fabel og kjerringesnak, og bogtrykkerne gjøre det ikke for sin vinnings skyld, da profitten derved i sanhed kun er ganske ringe. For at gjendrive alle disse, har gud 1581 den 7 Juli i Aaslo ladet tildrage sig, hvad alle have seet, og som er udgaæet offentlig paa tryk² saaledes:

Der mand skrev tusind fem hundred aar
 Et og firesindstjuge det vaar,
 En underlig Fødsel monne mand see,
 Som Gud for Synden lod betee.
 I Norriges Riige, Jeg siger sandt,
 Hos Aggershuus der boer en Mand,
 Som dennem vel vitterligt er,
 Saa mange, som boer omkring der,
 Desligeste ocsaa Jeg selffuer for mig
 Haffver seet at være underlig.
 Jeg vil ey skrive vit og bredt,
 Allene som det var skicket og seed.

1) 1581, se foran s. 40 note 4.

2) Paa det kongelige bibliothek i Kjøbenhavn eller andensteds har jeg forgjeves søgt efter dette og det s. 41 omtalte skrift. I Norge kunde de dog ej være blevne trykte, da det først er i begyndelsen af det 17de hundredaar at bogtrykkeri træffes her i landet, i Kristiania. De maatte vel nærmest været trykte i Kjøbenhavn.

En Griis hos samme Mand fødes here,
 Med alle monne hand forfærdelig være.
 Denne Griis monne Mund og Tænder haffve,
 Desligeste Øren som en Abe,
 Dernest Øyen som en Hare,
 Store, sorte, skinnende og klare,
 En Næse dertil, det siger jeg dig,
 Hafde hand som Du eller Jeg.
 Men for i Hoffvet monne hand haffve
 E t Horn, som ogsaa bøyed tilbage.
 Det Horn, Jeg vil dig sige for sandt,
 Var ligesom Næsen af Elephant.
 Paa Kroppen monne hand være bar.
 Hvid og slet foruden Haar.
 Det er skeed i Sandhed saa.
 Ligesom her forskrevet staar».

Dette forklares saaledes: «Svinet betyder ugudelige mennesker, som føre et epikurisk liv, hverken bede gud om naade eller gjøre noget godt, af hvilke folk der er mange i Norge. Med de tegn, som ske, drive de sine abespil (abeørerne). De ere seende blinde, og sove i sine synder, ligesom haren sover med aabne øjne og ser dog ikke med dem. Menneskenæsen betyder den store syndestank, som er allevegne i landet, men vil ikke lugtes eller erkjennes af nogen. Den hvide kvinnehud betyder den store utugt, som især ved sildefisket bedrives af indenlandske og fremmede kjøbmænd. Hornet betyder, at landet, og især Marstrand, skal straffes og gaa tilbage, ligesom Hornet bøjes over ryggen».

TREDJE DEL

handler om den guds straf, som allerede er kommen og endnu skal komme over landet.

Kap. I. Her fremhæves guds godhed og langmodighed og

den naade, som gud havde vist Norge derved, at hans ord der igjen prædikedes rent i modsætning til saa mange andre lande, samt at landet havde overflødighed af fisk, kjød, smør, brenne og andre ting, medens der i næsten hele det øvrige Europa var krig og dyrtid, skjønt man intet andet land førte et saa epikurisk levnet som i Norge.

Kap. II. «Alle indvaanere i Norge skulde tage til eftertanke, at om gud end er, barmhjertig og god mod, de retfærdige, saa ved han dog at straffe de ugudelige. Hvor skrækkeligt straffede han Sodoma og Gomorra, Jerusalem, og i vor tid hvorledes har gud ej straffet Lifland; det kan den dag idag enhver se, da det efterat være kommet ud af Russernes tyranniske vold, er kommet i djævelens rette klør. I Holland, Brabant, Seland, Vest-Frisland og Flandern har man fra krigens begyngelse indtil denne tid hørt om skrækkelige mord og røverier, saa en sten kunde, hvis det var muligt, forbarme sig derover. Hvorledes straffede gud ej eders nærmeste naboer Svenskerne med hunger, kummer og fattigdom. Hvorledes har ikke gud hjemstøgt den fornemste stad i eders kongerige, Bergen, med en skrækkelig ildebrand, der ikke bliver saa let at forvinne, som nogle mene; og de, som tilfora havde fullt op af vin og Tydsk øl, ville nu neppe have mungaat. Norge blev ikke ved verdens begyngelse skabt saaledes, som det nu er. I Norske indvaanere have dette for øje! hver dag, naar I gaa ud af eders huse, se I de høje nøgne og ufrugtbare klipper, men saaledes skabte ikke *gud* det i begyngelsen. Da var hele verden skjøn, grøn og jevn, smykket med skov, løv og græs. Men senere, da syndfloden kom, ødelagde den uhyre denne æqvinoccialcirkel, og derved blev landet saa sønderrevet og afvasket, som det nu er».

Kap. III, om den straf, som er kommen og herefter skal komme, gjentager først det forhen anførte om sildefangstens og andre fiskeriers formindskelse. «Før kostede 1 tønne sild 1 mark eller højt 18 skilling, ligesaa 1 tønne makrel; 1 tønne tran kunde man faa for 1 tønne mel, og 2 vaager fisk for 1 daler. Nu derimod slaes folk om fisk, naar de komme til torvs. Da nu tiden

for hjemsøgelsen nærmede sig over Bergen, lod gud først et fjerdingaar eller nogle uger før se et spøgeri eller spøgelse. Ligeledes saa nattevagten en ildagtig røg og damp paa himmelen, men den gemene pøbel drev sin spot dermed. Vagten og andre saa, at et spøgelse gik om med et lys i haanden og holdt det til alle huse, og naar man vilde gribe det, sprang det bort. Dette drev det ligetil Tydskebryggen; der sprang det i søen og forsvandt. Lignende spøgeri blev meget hørt og seet blandt det almindelige folk. Paa Esberni¹ dag, den 14de Februar, 1582 om aftenen imellem 9 og 10 brød ilden løs hos en ung hofferdig prest², som var deres øverste sogneherre, hvilken samme aften kom full hjem fra et barselgilde, og efter nogle Hollenderes fortælling kastede lys og lysteage efter sin pige i sit studerkammer, hvilket stak ild i en tønne med stry. Der var ikke et eneste muret hus, men kun huse af furetræ, takte med næver³, og der brente mere end 2500 huse, gaarde og boder, store og smaa, med tran, tjære, smør, mel og andet samt krambodvarer, en skade, som ej kunde oprettes med en hel læst sildetønner, fyllte med dalere. Ilden kom op i sydvest og udbredte sig mod øst og nord næsten i et triangel. Var det ikke et under, at det hus, som ilden opkom i, var det sidste, som med stor nød blev reddet i næst foregaaende ildebrand, 1561⁴, hvilket var synligt paa hjørne- og veggestokkerne, som vendte mod torvet ligeoverfor salig hr. Michels⁵ hus, og vare forbrente og sorte⁶. Det

1) Valentim.

2) Se N. Magas. I. 564.

3) I Braunii & Hogenbergi Civitat. orbis terrarum, hvis ældste udgave er trykt 1579, heder det (lib. IV) om Bergen: «Ædificia urbis elegantiora, vel divino cultu vel privatis incolarum usibus destinata, ab Osterlingis, ut vocant, sive Hanseaticis mercatoribus potissimum constructa sunt, reliqvæ babitationes levi structura consistunt, parietes ex ligno cornpacti, tecta virenti cespite constrata». Dette er dog, hvad kirkerne angaar, urigtigt.

4) N. Magas. I. 193 ff.

5) Jonssøn, sogneprest til Domkirken (sammesteds s. 196).

6) Huset var følgelig uden bordklædning.

var et hjørnehus, hvor mange ofte maatte gaa forbi. Deri laa en betydning; thi i samme hus havde der tilforn i min og flere folks erindring været stor æden og drikken. Det var ligesom gud havde sagt, at tegnet fra den gamle brand betyder: hav agt paa dette hus eller, som et Tydsk ordsprog siger, hilte dich für den, gott gezeichnet hat, det skal endnu for største delen fortære eders huse i byen. Var det ikke et stort under, at da ilden fra to sider var i full brand omkring Biskopsgaarden¹ og Domkirken, den store høje kirke, som var takt med bretter og tjærebred, ikke brente, uagtet den var antændt, og heller ikke Biskopsgaarden og det træverk, som staar paa muren, skjønt det ikke var mere end 5 eller 6 favne fra ilden. Var det ikke et stort under, at vinden, uden at mennesker hjalp til, udblæste ilden paa kirken, og at Bryggen blev reddet, uagtet Peter Simonsens² hus brente, der kun laa 4 eller 5 favne fra Raadmansgaarden; og endelig, at ilden blev standset ved Tønnes Claussøns³ gaard. Men alt dette virkede ikke nogen forbedring hos indvaarnerne. De, som med stor nød havde bjerget sine huse, trykkede de skadelidte med stor huseleje, og de, som ikke kunde faa huse paa Stranden, fant vejen til Bryggen, og drev der sin gamle næring som tilforn. De, som havde formue, begynte flux igjen at opbygge nye huse, mere stadselige end tilforn, dels af brent sten, dels af bare træ, takt med tegl. Alle gader bleve udvidede. Øvrigheden tog fra de uformuende de grunner og tomter, som de tilforn havde dyrt kjøbt, og gav dem af gunst til de formuende. De, som tilforn intet havde og under branden havde stjaalet tappert, have nu store huse. Paa huggen og bygning og husetømring er der daglig hverken maal eller ende, som om byen vilde staa en evighed. Ligeledes bliver der nu som tilforn vist megen pragt og overdaadighed, aageri, utugt og alle slags laster. Dertil er der efter branden i 1582 [og indtil 1583⁴ kommen en

1) hvor nu Latinskolen er.

2) Se om ham N. Magas. I. paa registeret.

3) Se sammesteds s. 195.

4) mangler i de andre haandskrifter.

hastig sygdom, hvoraf mange fornemme kjøbmandsgeseller paa Bryggen ere døde, og som heller ikke over paa Stranden var skaansom. Blandt andre ere og nogle fornemme raadmænd blevne bortrevne, som m. Thomas¹ og Jens Morsing². Ved den ærværdige doktor Jens Skjelderups død³ tabte Bergen igjen en støtte. Skien brente 1582 den 27 Februar om natten klokken 2, saa at ikke en fjerdedel af byen blev staaende igjen. Ilden kom fra en Hollender, Hans Papen, som bryggede samme nat. Efter den store brand i Bergen har der ofte med kort tid imellem været ild løs, som kun med nød og neppe er bleven slukket, og især en søndag under højmesse [ved bryggen⁴ paa hin side Eriksgaarden⁵. Ofte hører man endnu rygter om ildspøgeri, som betyder, at en ny guds straf er for døren».

Kap. IV lægger paa hjerte, at det ikke alene er Bergens, men alle Norges indvaanere, som have gjort sig skyldige, og udtaler paa hvad maade guds straf bedst kan forekommes. «Den geistlige stand burde 1) anholde hos borgermestere og raad, at de ved sine tjenere holde over, at de af kongen anordnede 3 bededage om foraaet og 3 om høsten blive holdt hellige, og have opsig i alle gader, at der ikke i ølhusene drives fraadseri og drukkenskab; 2) biskopperne flittig passe paa, at deres kapellaner, skolemestere og studenter ej, som hidtil, give onde eksempler; 3) alting i den geistlige stand maatte ordentlig indrettes, saamange smaaskoler⁶ ikke taales, for at den store skole kunde holdes ved magt; 4) ingen Skotske, Hollandske og Engelske sek-

- 1) mester Thomas Smed el. Smit, se N. Mag. I. paa registeret.
- 2) I Edvardssøns Berg Beskriv. anføres blandt byens raadmænd Jens Morsing 1 5 6 2—1582, da han formodentlig døde.
- 3) Ifølge Edvardssøn døde han 1582. Hans eftermand Anders Foss blev stadfestet af kongen 12 Juni 1583, jfr. N. Saml. II. 507.
- 4) Der synes at staa «bey den Brugkenn», dog er det tvilsomt. Sandvig bar, uvist med hvad grunn, «bos bageren».
- 5) maaske junker Eriks gaard, jfr. N. Mag. I. 564.
- 6) klipschulen.

terere burde paa nogen maade taales, men ifølge kongens mandat¹ inden 3 dage vises ud af byen. Den verdslige stands pligter ere: 1) at kongen dog engang selv vilde besøge Norge, se hvorledes det gaar til i alle stænder, og lade nogle tyranner og bondemordere springe over klingen, hvilket vilde indjage de andre frygt; 2) at borgermestere og raadmænd vilde gjøre gode anordninger, uden persons anseelse, og ikke for skjenk eller venskab dømmе uretferdig; 3) at alle offentlige horehuse, især paa Bryggen i Bergen, maatte ødelægges, og de Tydskes horeri ej længer taales; 4) at man ikke vilde tilstaa enhver forløben Skotte, Hollender, Engelsmand, Orknøing eller Færøing borgerret uden nøjagtigt bevis; 5) at alle haandverkere maatte faa en god ordnants, som i Tydskland, og at derover maatte holdes; 6) at der ogsaa skede god opsigt med den gemene pøbel, at ingen for kort alen og falsk vegt maatte tillades, og ligeledes med hensyn til rente og husleje; og endelig 7) at disse anordningers udøvelse flittig maatte iagttages, at ej det gamle ordsprog skulde opfyldes, som siger, at borgerbud² og forbud, varer kun i 3 dage».

Kap. V handler om alle omvendtes og retferdiges lyksalighed efter dette liv.

Kap. VI om hvorledes det skal gaa de ubodferdige og alle ugudelige tyranner efter dette liv.

Bogen slutter med en kort bøn om, at gud dog i naade vil afvende den velfortjente straf, og give tid til omvendelse.

1) Her sigtes vel til brev af 29 Septbr. 1555 (Paus III. 314).

2) Saaledes staar der. Sandvig har «herrebud».